

EESTI KIRJANDUS

1931 № 8

SISU:

P. VIIRES: Friedebert Tuglas'e ilukirjanduslik stiil.

M. LEPIK: F. R. Faehlmann'i osast „Kalevipojas“.

M. J. EISEN: Kellad.

N. TANN: Rudolf Tobias'e elust ja loomingust. (Piltidega.)

P. HAMBURG: Maria Jotuni — Argielu.

A. VAIGLA: Jānis Jaunsudrabiņš — Valge raamat.

A. AUDOVA: H. Koppel — Kas võib lastele anda alkoholi? E. Elisto — Kategoorilise karskusnõude põhjendus, eriti intelligentsi ilmavaates; G. Laja — „Terviseks!“

Informatsioon.

Eesti raamatute üldnimestik 1929. a. alates, 25. poogen.

EESTI KIRJANDUSE SELTSI
VÄLJAANNE

KUUKIRI

EESTI KIRJANDUS

1931 ASUTATUD 1906. XXV

Ilmub iga kuu lõpul, number umbes 64 lehekülge, piltidega.

Tegev ja vastutav toimetaja J. V. VESKI.
Aadress: Vabriku 5, Tartus, tel. 2-81.

Toimetus: P. ARISTE (folkloor), H. KRUIUS (ajalugu),
A. SAARESTE (keel), FR. TUGLAS (kirjandus).

Käsikirjade tagasisaatmiseks lisatagu postmargid ligi. Avaldatud käsikirjad hoitakse alal ainult sellekohasel soovil. Toimetus jätab enesele õiguse avaldada käsikirju lühendatud kujul.

Talitus: Eesti Kirjanduse Seltsi büroos, Lai 35, Tartus, telefon 6-01, avatud äripäevil kella 9—15.

Tellimishind: aastas 5 kr., poolaastas 2 kr. 50 s., veerandaastas 1 kr. 25 s., üksiknumber 50 senti.

Tellimisi võtavad vastu talitus, kõik postiasutised, raamatukauplused ja Eesti Kirjanduse Seltsi usaldusmehed.

Postil kaotsiläänud numbrid saadetakse hinnata uuesti ainult siis, kui sellest teatatud talitusele hiljemalt kuu aega pärast numbril korrapärast ilmumise aega.

Üksiknumbrid on müügil järgmistes raamatukauplustes:

Tartus: Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo, Lai 35, tel. 6-01.

Akadeemiline Kooperatiiv, Jaani 7, tel. 63.

„Noor-Eesti“ k/ü., Rüütli 4, tel. 2-66.

K/ü. „Postimees“, Suurturg 16, tel. 2-50.

A. Tasso, Promenaadi 16, tel. 5-70.

J. Krüger, Rüütli 11, tel. 7-60.

Tallinnas: Tallinna Eesti Kirjastusühisus, Pikk 2, tel. (20)4-94.

SuurKarja 23, t. (2)15-13.

K/ü. „Rahvaulikool“, Jaani 6, tel. (20)6-66.

Harju 48, tel. (2)24-49.

A. Keisermann, Kinga 5, tel. (2)14-51.

Viljandis: „Õpistu“, Lossi 24, tel. 74.

Rakveres: Joh. Triefeldt, Pikk 17.

Ühiskaubamaja Leo Erna, Tallinna ja Laada tänava nurgal nr. 24, tel. 2-76.

Kuulutused teksti järel: lehekülg 30 kr., pool lehekülg 15 kr., veerand lehekülg 8 kr.

Varemad aastakäigud. Aastakäigud I—XII (1906—1917) on müügil otsas. Saada on aastakäike XIII—XVIII (1918/19—1924) hinnaga à 3 kr. 60 s., XIX—XXIII (1925—1929) hinnaga à 5 kr. ja XXIV (1930) hinnaga 6 kr., nahkköites 2 kr. kallim.

Mõningaid üksiknumbreid on saada alates 1907. aastast hinnaga 50 senti number.

Tellige raamatuid Eesti Kirjanduse Seltsilt! Saatke oma aadress nimestikkude ja tutvustajate saamiseks. Raamatukogude varustamine kõigi raamatutega. Raamatute köitmine. Nõudke tingimusi!

Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo, Lai 35, Tartus, telef. 6-01.

Ar 931 P
Eesti

EESTI

R. H. UUS-

RAAMATUKOGU

AR

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

TARTUS

AUGUST 1931

NR. 8

Friedebert Tuglas'e ilukirjanduslik stiil.

Eelmärkuseks.

Materjaliks on töö juures kasustatud alljärgnevad Fr. Tuglas'e loomingu väljaanded (sulgudes lühendid):

Liivakell I. Teine trükk 1919 (= LK I).

Liivakell II. Teine trükk 1920 (= LK II).

Õhtu taevas. 3. trükk 1920 (= ÕT).

Felix Ormusson. 2. trükk 1920 (= FO).

Saatus. 2. trükk 1921 (= S).

Raskuse vaim. 1920 (= RV).

Hingede rändamine. 1925 (= HR).

Sulgudesse märgitud esimene number tähendab lehekülge, teine rida; ü = üleval, k = keskel, a = all.

I. Eessõna.

Stiili mõiste täpsam piiritus kuulub nende paljude probleemide hulka, mida tunneb kirjandusteadus.

Vaimuteadusena opereerib kirjandusteadus terminoloogiaga, mille eksaktsem defineerimine pole sageli mitte ainult ebamõeldav, vaid mille kaudsemgi fikseerimine on seotud oluliste raskustega mitmesuguste valitsevate eriarvamuste näol, mis paisutavad nende mõistete sisu väga laialivalguvaks ning amorfseks.

Kirjandusteaduse leksikonist tunneme näiteks sõnu „klassika, romantiline, sümbolism“, mille praktiline tarvitus on väga üldine. Lähemal süvenemisel märkame ometigi, et nad sisaldavad rohkesti ebamäärast ning vaieldavat, mistõttu pole eriarvamused ja väärkäsitused ka praksises mitte alati kergeti välditavad.

Kui kuuleme mõningal puhul lausutavat: „See on ju päris klassiline!“ — siis võib sel teinekord iroonilise varjundiga hüüatusel jääda „sisuline külg“ väga küsitavaks ning lahtiseks.

Ja et säherdune taevakeha nagu kuu on „romantiline“, siis vaevalt keegi hakkaks selle epiteedi puhul tõstma tülikäsimust.

„Sümbolismi“ mõiste ümber aga valitses omal ajal täieline paabelisegadus, mis õieti tänapäevgi veel pole rahuldavalt lahendatud.

Ka „stiili“ mõiste on üsna avar ning ebatäppis, nii et temagi ümber on tekkinud väga laialdane teoretiseeriv interpretatsioonikirjandus.

Mida tähendab õieti stiil, kirjanduslik stiil? „Kord väidetakse, et igal kirjanikul peaks olema oma stiil; sel juhul on sõna stiil samatähenduseline väljendusvormiga. Teinekord aga nimetatakse seaduseraamatu või matemaatika-õpperaamatu vormi „stiilituks“; seejuures langetakse jälle sesse eksitusse, et võetakse omaks väljenduste klassid: ehitud ja alasti väljendus. Kui stiil tähendaks vormi, siis peavad ka seaduseraamat ja matemaatika-õpperaamat omama oma stiili. Vahest kuuleme kriitikut kellelegi etteheiteid tegevat, et see liiga palju stiliseerib, et ta „teeb stiili“.“ Nii arutleb stiiliprobleemi puhul Croce. Kuid viljatu oleks meil selles suunas edasi minna veel kaugemale, sest nagu näeme, on vaatlusepiirkonda võetud väga avar „kirjanduse“ mõiste. Käesoleval puhul huvitab meid üksnes see osa kirjandusest, mida nimetatakse belletristikaks, ilukirjanduseks.

Stiili sisu määritluskatseil avaldatud lööklauseist on tuttav Buffon'i oma, mille järgi on stiil kogu isiku väljendajaks, stiil on inimene ise. See lause peab osalt küll paika, ometigi ei too ta küsimusse kuigi suurt selgust.

Peab tähendama, et oleks küllalt huvitav süvendatud teoretiseerimine stiiliprobleemi puhul iseseisva ülesandena omaette. Käesoleval juhul aga viiks pikem selle küsimuse juures peatumine meid teemast liiga kaugele. Seepärast võtame siinkohal omaks tänapäeva enam-vähem üldise, konventsionaalse vaatepunkti, mille järgi pole stiil mitte ainult välise vormi küsimus, vaid teose sisundiga tihedalt seotud kirjanduslik komponent. Teatud kirjaniku stiilis ei avaldu mitte ainult ta isikupärane sõnastusviis, vaid ühtlasi — võiks öelda — kogu ta ilukirjanduslik ilmavaade, ta sõnakunsti käsitus.

Olgu veel kord rõhutatud, et tarvitades sõna „kirjandus“ teadagi mõistame selle all ikkagi kitsamalt piiritletud „ilukirjandust“, millel on oma eriliste ülesannete ning taotluste kõrval olemas ka oma erilised stiilielemendid võrreldes igasuguse muu otstarbekirjandusega. Neis ilukirjanduse spetsiifilistes stiilielementides avaldubki kõige kujukamalt see kuristikuline vahe, mis lahutab teadusliku teksti sõnakunstist.

Suurt selgust toob sesse küsimusse O. Walzel'i s i s u n d i ja k u j u n d i (Gehalt und Gestalt) vahekorra käsitus, mil-

lest olgu siingi esitatud paar mõtet. „Sisundi edasiandmiseks võib luulekunst kasustada mõistelist sõnaväljendust, seega teaduse väljendust. Kuid nii ei erine luule kaugeltki mitte teadusest, kui ta piirdub kuivade, mõisteliste sõnadega. Kunstiks saab ta vaid siis, kui ja mil määral ta on oma tunnetus-, tahte- ja tundesisud esile toonud meeleliselt mõjuval viisil, kui ta need sisundid muudab kujundeiks.“¹⁾

Väga huvitav ning oluline on edasi O. Walzel'i tähelepanek võrreldes muid kunste nende väljendusvahendite poolest kirjandusega. „Nimelt võivad muud kunstid oma sisundit esile tuua üksnes meie meeltesse mõjumise kaudu, nii siis ainult kujundi kaudu. Seetõttu on nad kaitstud ohust, luulekunstis sarnaselt küll tahta harrastada kunsti, kuid tegelikult pakkuda vaid teadust... Tahab kirjanik tõesti kunstikeelt kõnelda, siis peab ta sõnas loobuma mõistelisest ja tohib püüda mõjuda ainult kujundi kaudu. Luulekunst toimib ikka mõlema vahendi abil, mõistelise sõnaväljendusega ja sõna meelelise mõjuga. Mõlema vahendiga teeb ta meile käsitata- vaks oma vaimse (mõttelise) sisu ja kujundi. Kahesugusel teel väljendub järelikult luulekunstis sisund. Esiteks mõistelise keele, teiseks kujundi kaudu, meeltesse mõjumise kaudu.“

Kui peame meeles esitatud kirjandusteoreetilised tähelepanekud teadusliku ja luulekeele vahekorra- st, siis on ilukirjandusliku stiili mõiste meile hoopis lähedam, konkreetsem ning meil on käes valguslätte, mis mitmeti kergendab orienteerumist stiiliprobleemi keerukas ning sopilises labürindis.

*

Käesolev kirjutis on katse analüüsida Fr. Tuglase ilukirjanduslikku stiili, s. t. jälgida tema üksikuid olulisemaid stiilielemente, mida üldjoonis võib liigitada p u h t k e e l e l i s i k s ja k u n s t i l i s i k s.

Need kaks rühmitist, millesse mahuvad kõik üksikud stiilisugemed, hoiame teineteisest enam-vähem lahus, kuigi neil on mõningaid kokkupuutepunkte. Nii näiteks võiksime keelemeloodiat ja -rütmikat vaadelda küll ühes kui teises grupis.

Illustratsiooniks nimetame esimesest rühmast selliseid stiilielemente nagu „õigekeelsus“, suhtumus keeleuendus- se, sõnavalik, lauseehitus, isikupärane sõnastusviis jne.

Teise rühma kuuluvad mitmesugused kõnefiguurid: metafoor, metonüümia, võrdlus, hüperbool j. m. m.; lausefiguurid nagu sõnakordus, parallelism, gradatsioon, retooriline küsi-

---

¹⁾ O. Walzel, *Gehalt und Gestalt*, 178 jj.

mus ja hüüatus jne.; väljenduse lihtsus või koormatus; sõnaline mõistelisus või sensuaalsus j. m. m.

Alljärgnevas vaatleme lähemalt neid mitmekesiseid stiilielemente Tuglase ilukirjanduslikus proosas.

Alustame puhtkeelise poole käsitlusega.

II. Fr. Tuglase keel.

Tuglas asub ilukirjanduse näitelavale „Noor-Eesti“ ühingu liikmena, s. t. ajajärgul, mil meie kodumaa mõtte- ning vaimuilmas üldse, eriti aga kunstielus võimule tõusid tõsiharitud, üllamad põhimõtted, mis tihedalt koondatud lipukirja: enam euroopalist kultuuri! See on juba mitmeti julgustav eeldus.

Isa Jannsen oma perekondliku patsutamisega „ausa luigeja“ õlale kuulus kaugesse minevikku. Ka naiivne rahvusromantik Jakob Pärn oli eesti soost „parunit“ taga ajades veernud ebakuuldavasse kaugusse oma „aurutõlla“ nimelises sõidukis. Küll tuli aga veel nooremal generatsioonil energiliselt võidelda venestusajast pärit olevate „kultuuraliste“ publitsistidega, ohjeldada nende sallimatut „asjatundlikkust“ kunstiteoreetilisel kui ka keelelisel alal ning kärpida nende pidulik-saterkuublikud i s m u s-ed.

Juba oli Johannes Aavik alustanud oma suurejoonelist keelekultuurilist tegevust, mille äratav mõju oli aastate eest kahtlemata palju tunduvama tähtsuse ning suurema viljakusega kui tänapäev, kus meie kirjakeel on üldiselt enam arenenud ning omandanud mõndapidi juba staatilise ilme.

Nii siis: Tuglas debüteerib kirjanikuna ajal, mil meil muu hulgas osati juba olla mures ka eesti kirjakeeles seni valitsenud kõige mitmekesisemate puuduste pärast. Tunti valusasti keele üldist paindumatust, leksikaalset vaesust, mõistelist ebatäpsust ning varjundivähesust kui ka rohkeid grammatilisi vääratusi nii vormi- kui lauseõpetuslikul alal. Pole siis ime, et need seigad sundisid Tuglast liituma „Noor-Eesti“ päevilt pärineva keeleuendusliku liikumisega, mis on tähtsaimaks teguriks selle tänapäeva eesti kirjakeele kujunemisel, mis on peajoonis jõudmas lõplikku faasi.

Kuid kirjanduskultuurilisest vaatekohast on olulisim, et tunti juba mõningal määral meilgi kirjandusteoreetilisi probleeme, oldi teadlik sõnakunsti ülesandeist, mis mõnikord võivad olla ka kõrgemad, kui et ainult lihtrahvale ajaviiteks pakkuda mõnusaids, tahedaids „lugusid“ sündinud või sündimata asjust.

Kui „Noor-Eesti“ päevil J. Aavik eeskätt teoreetiliselt asus eesti kirjakeele kultiveerimisele ning üllastamisele, olles seega

meie n. n. keeleuuendusliikumise rajajaks, siis tegelikult süvendasid seda keelekultuurilist tööd just noorema põlve loovad kirjanikud. Tähtis koht selles töös kuulub Fr. Tuglasele kui valitud, peenendatud keelestiili viljelejale, — on ju puhtlingvistiliseltki vaadeldav keel oluliseks stiilielemendiks ilukirjanduses.

Tuglas on „keeleuuendusest“ omaks võtnud kõik selle olulised paremused, seejuures eriti äärmusse sattumata. Teoreetilise keeleuuendusega paralleelselt on käinud ka Tuglase järkjärguline, pidev keeleline arenemine.

Kui tänapäev loeme mõnda vanemat Tuglase teksti, siis ei tundu meil selles enam mingit keelelist „modernismi“. Võib olla koguni vastupidi, sest vahepeal on meie kirjakeel käinud läbi pika arenemistee ning mitmed „uuendused“ ei kannu enam seda nime. Kui aga näiteks novelli „Vabadus ja surm“ esimeses trükis (Noor-Eesti V album, lk. 141, 8 ü) loeme: „Säält oli ta tormisil sügisööl veripunast valgust vahutavile lainile langetanud...“, siis on need neli i-mitmuse, millest kolm meie tänapäevase grammatika seisukohalt „valed“, väga huvitavad kirjakeele-ajaloolised dokumendid. Tookord pidi i-mitmuse olema küll alles väga uus ning võõras nähtus meie keeles, et tema tegelikul rakendusel ühes ainsas lauses nii palju võidi „eksida“. Kuid pole midagi imestada, sest meil puudus ju siis alles grammatika, kus kõnealune probleem oleks olnud käsitletud.

Tookord aga oli kirjanikul i-mitmusega oma kindel teadlik ilukõlaline tagamõte, mida oli vaja läbi viia ka grammatika abita. Ja see ongi asja tuum. Sest vigu üksikasjus on alati aega parandada, palju olulisem on, et pääseks maksvusele mõni uus, ühtlasi paremuslik põhimõte. Lühendatud mitmuse küsimuse otsustas põhimõtteliselt just ilukirjandus, sest tema kaudu on ta saanud harilikuks, üldtarvitavaks keelendiks. Alles hiljemini uurisid seda küsimust lähemalt grammatikud, püstitades vajalised üksikasjalised normid, mille järgi uutes trükkides kõrvaldati varemini sündinud vääratused. Nii näiteks on ülalpool illustatsiooniks toodud Tuglase lauses üldmaksvate normide järgi vigadeks osutunud vormid parandatud novelli III trükis (v. Saatus II tr. 1921, lk. 85, 11 ü).

Uuemal ajal on Tuglase keeles lühendatud mitmuse tarvituse üldine, kuigi mitte liialdatud. Nii võime seda leida sageli ka lähedas naabruses d-mitmusega. Näib, et ühe või teise mitmuse tarvituses on käidud vaheldusrohkuse- ning rütmikuse-põhimõtte järgi. Ja kui mõnikord kohtame vigu i-mitmuse vormides, isegi uuemais tekstides, näiteks: l i i v a-

kõrveis, kellu, juuksist, armastavis (silmis), inimliku iljne., siis ei tarvitse see seik meid just heidutada äsja esitatud kaalutluste põhjal. Kindlasti polnud mõne aasta eest nii tähtis, kas õige vorm on kellu või kelli, kui see põhimõtte, mis lubas lühema ja ilusama vormiga asendada sõna kellasid. Seda laadi põhimõtteid on süvendanud ning propageerinud ka Tuglas, ja üks ole seegi küllalt tähelepanev ning hinnaline teene.

Omaks on võtnud Tuglas ka lühendatud partitsiibid: viksit, rullit, avat, külvat, allalast, saand, jäänd, näind, ulatand, puuderdet, purustet, ülendet, toetet, vajutet jne. Ja ei võidelda, et Tuglase teksti lugemisel see grammatiline „ebasuslikkus“ mõjuks kuidagi eksitavalt. Võib-olla just vastuoksa: me märkame, kuidas mõningad lõuna-eesti murdejooned meie kirjakeelt ilustavad.

Kõneldes partitsiibist peame esile tõstma ühe iseärasuse, millele on kirjanik truuks jäänud kuni viimase novellikoguni „Hingede rändamine“. See murdeis esinev, kuid kirjakeeles täiesti taunitav keelend esineb ainult Tuglasel, kannab nagu mingit puht-tuglaslikku ilmet, nagu võime ta keeles konstateerida mõningaid muidki säherdusi sugemeid. See on tugevastmeline nud (-nd) partitsiip. Näiteid: kahtlend, vaatand, ei oskand ega julgend, algand, ärkand, ruttand, hüppand, ootnud, ootand jne. Üllatavalt seevastu malland (S. 79). Tuglase ortoloogias märkame mitmeid kobamisi, vormide varieerumisi; on proovitud üht kui teist, et hiljemini mõne kolmanda juures peatuda. See on täiesti loomulik ning mõistetav, arvestades meie kirjakeele pidevat arenemist. Kõne all oleva keelendi tarvitusele on aga Tuglas truuks jäänud, hoolimata fikseeritud normidest.

Kuigi peab möönma, et need tugevapingelised partitsiibid lisandavad keelele mõningat rütmikust ning musikaalsust, teevad mõned sõnad energilisemaks, lõpphendes peame selle tavalisest keelepruugist kõrvale kaldumise ometigi märkima mingiks vaevalt põhjendatud kapriisiks. Sest on ju ka „õigekeelsus“ küllalt oluline stiilielement, mis kord-korralt ikka enam nõuab eluõigust, mida stabiilsemaks ta muutub.

Ilmselt puhtkõlalasil aluseil esineb paljudes teisil e-allatiiv (kaasrõhulise silbi järel): otsuselle, kaugelle, lilledelle, madalalle, mõõblille, eemalle, eneselle, rahvalle jne. Nii näiteks on il-allatiiv tarvitusel „Felix Ormussonis“ ja „Saatuses“.

Et aga selles küsimuses vaistlikult alati ei saa õigesti orienteeruda ning sisekaolised sõnad reegli keerukamaks tee-

vad, kui alguses näib (reeglipärane on lle ainult kaasarhulise silbi järel), siis on seletatavad ekslikud kujud, nagu: sinetavalle (FO 17, 5 ü), sügavamalle (FO 110), kauguselle (S 15, 7 a), ilmalle(!) — (RV 11), julgetelle (S 85, 5 a) jne. Vastuoksa aga: rüütlike (FO 53, 14 ü), lammastele (FO 76, 10 ü), Johannesele (FO 84 k).

Otstarbekohane on, et keelereeglid oleksid võimalikult lihtsad ning kerged. Nähtavasti on siin Tuglaski otstarbekohasusele ohvriks toonud ilukõla, sest „Hingede rändamises“ registreerime sõnavorme: sambale, raamatule, kaugele, astjale, eemale.

Kõneldes Tuglase keelelistest iseärasusist, mis lugemisel oma sageda kordumise tõttu otsekohe silma puutuvad, ei pääse mainimast, et ta peaaegu üldse ei tunne adjektiivset pronoomenit *mingi*, vaid tavaliselt asendab seda iseloomult substantiivne *miski* (sellest tuletatud ka *miskisugune*):

„Ei miski häält ega miski kuma kustki poolt“ (S 15, 10 ü). „Tundsin hirmu, aga ka miski usaldust selle koletise vastu“ (S 28, 9 ü). „Miski magus aimus valdab mind“ (FO 22, 17 ü). „Miski hoog on must üle läind“ (FO 23, 16 ü). „... polnud nimelt miskit „vahekorda“...“ (FO 101, 9 a). „... miskisuguse kohase eluenergia...“ (FO 122). „... miskisuguse mõtte kujul...“ (FO 134). Ja nõnda edasi.

Alles „Hingede rändamises“ esineb juba mõnikord *mingi*:

„Mingi valu läbistas printsessi keha...“ (HR 31, 12 ü). „... kimp mingi looma luid...“ (HR 106, 5 ü). „Mingi külm, hele-hall... valgus“ (HR 144, 16 a). „... kuulis... mingit rütmilist rabinat...“ (HR 144, 10 a). Ja isegi: „Mingi jalgu läheb mööda...“ (HR 165, 2 a).

Ometigi pole järjekindlust siingi: „On see miski eksitus...“ (HR 150, 13 ü). „Miski aimus viirastub mulle, miski mõte, miski kohutav mälestus“ (HR 150, 6 a) — ja just teis, mis selles kogus kannavad kaugemaid aastaarve.

Ei saa salata, et mõjuvad küllalt eksitavalt säherdused ebaõiged sõnavormid muidu nii laitmatus, mitmeti eeskujulikus keeles. Seepärast olemegi nii pedantliku üksikasjalikkusega peatunud selle näiliselt kõrvalise seiga juures. Järgnevate trükkide kohuseks on tingimata kõrvaldada sellised motiveerimata erinevused. Kahju ainult, et selleks kulub vist veel palju aega, kuni jõuame nii kaugele.

Samuti võõrastav kirjakeele seisukohast, kuid tüüpiline Tuglasele on sõnavorm *umber* (pro *umber*) sellistes ühendustes kui:

„Kätega pää ü m b e r kinni hoides“ (LK I 81, 9 ü). „... nende naer võttis üksteise ü m b e r kinni, tantsis ja keerles...“ (LK II 125, 5 a). „... all istusid noormees ja tütarlaps üksteise ü m b e r hoides...“ (LK II a). „Ja naine võttis noormehe kaela ü m b e r kinni“ (LK II 17, 12 a). „... kuna üks herra ja üks hulgu hellalt ta kaela ü m b e r hoidsid“ (RV 83, 1 a). Ja leidub küllalt veel teisigi vastavaid näiteid.

Eespool tõstisime esile mõningaid tüüpilisi ning stereotüüpseid keelelisi iseärasusi, mida märkame Tuglase stiilis. Tungida aga üksikasjaliselt tema õigekeelsusse ei ole käesoleva kirjutise huvialaks. Ka üldiselt — otsida üles ning registreerida kõik keelevead, õigemini kõrvalekaldumused õigekeelsus-sõnastikust eesti lähema mineviku belletristikas, millel puudub alles keeleajalooline huvitavus, oleks täiesti viljatu vaev. Et aga „vigu“ leidub tõepoolest rohkesti, pole mitte imestada, kui silmas pidada meie sanktsioneeritud õigekeelsuse väga lühikest igat.

Kahtlemata võime vigu kõige ebavaieldavamas mõttes konstateerida ka Tuglase õigekeelsuses peale juba puudutatud nähtuste (kas või näit. sõna o m a deklioneerimine igas tähenduses; vääratused sõnade kokkukirjutuses; germanistlik sõnade järjekord lauses, millest allpool lähemalt, j. m. m.). Ilmselt peame aga paljud õigekeelsuslikud ebajärjekindlused ning „kobamised“ kirjutama mingi keelevormide proovimise arvele, mis mõne aasta eest, mil puudusid üldtunnustatud normid, oli igale kirjanikule tülikaks paratamatuseks.

Kui näit. tänapäeva õigekeelsuslik grammatika lubab mõningal juhul omastava käände koonduslikku d-mitmust (jalge, silme, rinde, mida Joh. Aavik soovitab võtta tarvitusele ka üldiselt, näit. „ajakirjanike kodu“), siis tuli varemalt kirjanikul endal leida midagi lühemat mõnikord liiga pika vormi s i l m a d e asemele. Nii loeme Tuglasel: „...kuid siis sündis nende pärani silmi ees midagi...“ (S 71, 11 ü). „...tundis silmi ees... tulesädemete lendu“ (S 73, 9 a). „n a e r a t a v i silmega (HR 10, 9 a). „Felix Ormussonist“ leiame nii e- kui i-mitmuslikku genitiivi: „Inimesed ... tõstavad käsi... silmi ette...“ (FO 22, 5 ü). Kuid seevastu: „Mu silme ees...“ (FO 51 k). Nüüd pole meil enam vaja analoogilisel juhul säherdusel kombel kobada, sest tunneme vastavat reeglit, mis normib selle küsimuse.

Nagu juba tähendatud, pole Tuglas keeleuenduses eriti äärmusse läinud, kuigi ei puudu siingi mõningad katsetused. Selles mõttes kõige radikaalsem on Tuglas oma mõtete ja meeolude päevikus „Marginaalia“ (1921), mis manab meelde selle järgu meie kirjakeele „endaotsingus“, mil moe-

asjaks sai võru murre. Olgu sellest perioodist alljärgnev juhuline keeleproov:

„Yhen suhten erineb esteetilise kultuuri ajalugu põhjalikult aine- lise kultuuri ajaloo- st. Kuna näiteks tehniline edu ise omad saavu- tused kõrvale heidab ja ära hävitab, nende asemelle täielikumaid luvven, nõutakse kunstide ajaloo- lt, et iga ta ajajärk lõpuni kujunend väärtuslikku pakuks, mis jääks mak- sma, hoolimata kõigest pääletu- levast uvvest“ (Marginaalia, lk. 11).

Lõuna-Eestist võrsunud kirjanikkude ringkonnas liikus kord lühikest aega protestivaim meie kirjakeeles ainumaks- vaks kujunenud põhja-eestilise murde vastu. Rõhutati, ja mitte päris aluse- ta, mitmeid lõunamurrete paremusi, peami- selt eufoonilisel alal, mida ka tegelikult taheti istutada kirja- keelde. Kuid nagu igale revolutsioonilisele liikumisele järg- neb mõningane reaktsioon, nõnda ka siin. Sest praegu ei vil- jele meie prosaistidest enam keegi võru murret, välja arvatud mõned üksikud leheküljed naturalistlikku proosat, kus mõnel võrukesest-talupojal lubatakse kõnelda oma puhast „ema- keelt“.

Kuigi osalt selle tagasitõmbumise peame kirjutama õige- keelsus-sõnaraamatu „diktatuuri“ arvele, mis teatud määral endast sõltuvaks teeb iga kirjaniku, kas või juba tiraaži mõ- justamise kaudu, ometigi tuleb meil arvestada ka seda fakti, et kirjanikud ise on tüdinud igavesti otsisklemast ning vali- mast mitmesuguste keelendite rägastikus, mis märksa rasken- dab vaba loomistööd. Selles mõttes oli õigekeelsus-sõnaraa- mat teretulnud abiline esijoones just meie kirjanikele. Täht- tis on, et püstitati peajoonis õigekeelsuslikud põhimõtted, millest vähemolulised on mõningad kõrvalekaldumused üksikasjus.

Kõik öeldu on maksev ka Tulgase kohta.

„Marginaalia“ keel on erandlik, on kui mingi lühike kaa- sasammumine moega. Kuid nagu teada, pole ükski mood püsiv.

Igatahes on Tuglas hiljemini loobunud nii n-lõpulisest inessiivist, lle-allatiivist (nagu nägime juba eespool) kui ka gemineerunud v-st pika u asemel (uvvest ~ uuest).

Ka y-i pooldajaks pole Aavik suutnud teda võita. Pole ka ime: peab tõesti raske olema kedagi veenda nii ebela argumendiga, nagu võiks üks kirjatäht olla „suursugusem“ teisest! Ent see asjaolu pole juba enam keelelisi küsimusi.

Lõppeks oleks teatud määral huvitav peatuda veel küsi- musel, kuivõrra kaldub Tuglas kõrvale fikseeritud keelenor- midest uusimal ajal. Selleks vaatleme ta viimast belletristi- list koguteost „Hingede rändamine“, mis ilmus pärast „Õige-

keelsuse-sõnaraamatu“ teise trüki I osa (kuigi samal 1925. a.). Olgu riivamisi mainitud, et umbes samale ortoloogiale on kirjanik truuks jäänud ka oma veel hiljemini ilmunud eksootilisis reisikirjus, mille lähem vaatlus ei kuulu käesoleva töö raamidesse.

Et õigekeelsus-sõnastik ise on esijoones keeleuuen-
duslik nähtus, kuigi enam stabiilsust ning „staatikat“ pool-
dav, siis ei ole Tuglase uusimas keeles märgata palju „eba-
seaduslikku“.

„Androgüüni päeva“ esimesel leheküljel märkame sõna-
vorme: a v a n e n d, u n u s t a n d, a v a t (HR 9); siis hilje-
mini Tuglase tüüpilist „pingset“ vormi k a h t l e n d (HR
41, 14 ü); siis p i d u l e (mille puhul on küsitav, kuivõrra
parem ehk otstarbekohasem on üldse hilisem paralleelne ho-
monüüm p e o l e).

Ja selle vähesega olekski vist ammutatud kõik põhimõtte-
line (pole palju!), sest vaevalt on meil alust oletada mingit
sihilikkust näiteks vormes: l i i v a k õ r v e i s (HR 9, 3 a)
või k e l l u (HR 44, 11 ü). Nii siis õieti piiratud on Tuglase
põhimõttelised lahkuminevad õigekeelsus-sõnastikust. See on
rõõmustav nähtus, sest ta tunnistab juba meie kirjakeele mõ-
ningat küpsust.

„Punase pliiatsiga lugedes“ leiaks siin-seal veel ühte kui-
teist, kuid see oleks juba tungimine õigekeelsus-grammatika
valda, kes loodetavasti ise tarvitab oma sõnaõigust võimalik-
kude uute trükkide puhul.

Kõneldes Tuglase keelestiilist ei pääse mööda ka tema
lauseõpetuslikest iseärasustest. Need on tihedasti seotud
kogu ta kirjandusliku laadiga, mis peamiselt — nagu näeme
hiljemini — on määratud lugeja meeltele.

Jutustav, enam mõtteline külg, mis sündmustikku edasi
viib, põnevust loob ning uudishimu äratav selle kohta, milliste
lõpplahendusteni jõutakse teose lõpus ehk n.-ö., „mis kel-
lestki hiljem sai“, on nihutatud tagaplaanile. Seepärast puu-
duvad pikad, komarohked laused, millel tavaliselt omane
mingi kiirustav, tõttav, dünaamiline iseloom. Ja semikoolon
on Tuglase lauses väga haruldane kirjajahemärk.

Tuglase lause on lühike, kindel ning selgejooneline; tempo
väga aeglane. Rohked punktid sunnivad lugejat igal sammul
peatudes imetlema või vähemalt tähele panema iga värvikül-
last looduspilti või imeväärse meisterlikkuse ning usutavusega
edasiantud ebamäärast, sõnulsetamatut meeleoluvärinat.

„Õieti ongi Tuglase stiil ta lauses,“ väidab J. Semper,
„sest see on iseseisev esteetiline üksus, tervik, mis elab ise-

seisvat elu veel siis, kui ta on välja kistud lauseühendusest. Ennem kui Tuglase novelli kohta, võib ta üksiku lause kohta öelda, et see on organism.“¹⁾ Ja sellele väitele leiame tõendust igal Tuglase leheküljel.

Tuglas ei jutusta, ei püüa lugejale tema intellekti kaudu teatavaks teha mõnd reaalelust abstraheeritud, tervikuks komponeeritud sündmustikku ning järjestada sellele vastavalt üks teisest voolavaid pidevaid fakte. Pigemini on ta maalija, kes teeb oma sõnakunstilise sisundi pertsipeeritavaks konkreetsel teel lugeja meeltesse, esijoones nägemismeelesse mõjumise kaudu. Ja see sünnib lühikesis lausetervikuis nagu mosaiigi osistes.

Kui Tuglase iga lause juba on nagu mingi tervik, siis veel enam võime seda öelda paarist-kolmest liitosast moodustatud lausegruppide kohta, mis moodustavad üldises kontekstis enam-vähem võrdselt jaotatud autonoomsed ühikud.

Sellest asjaolust on tingitud need sagedad pikad pausid igal leheküljel, mis valjul lugemisel eriti toovad keelde rütmikust, musikaalsust ning alateadlikult sisendavad lugejasse mingi pidulik-poeetilise harduse.

Väliselt paistab silma see paarilausealine iseseisev organism väga sagedasti ning mõõdetult esineva uue rea tõttu, nii et Tuglase proosateksti paljal vaatlusel võime eraldada nagu mingeid üksikuid „salme“.

Et see nähtus kordub kindlate perioodide järgi, et tal on olemas oma stereotüüpsed tõusud ja mõõnad, siis mõjub ta peaaegu vaba värsina, kus ainult riimile on valitud asendaja.

Igatahes pole Tuglase proosa keelel midagi ühist tavalise enam-vähem „naturalistliku“ proosakeelega. See on pigemini mingi erakordne pühapäevakeel, mida ta piduliku rõivastise järgi võib nimetada ornamentaalseks. Olgu eeltoodu tõenduseks alljärgnev katse „Felix Ormussonist“ (41):

1. „Ma istun kodus pool-pimedas toas allalastud rullgardiinide taga ja katsun mõelda. Eesriide alt langeb valgusjoon nagu tuline mõök üle mu käte ja põranda.

2. „Alt hakkavad ühetoonilised klaveri hääled kuulduma. Nad tungivad mu mõtete loidu lainesse, täites need sumbuud ja mahasurutud kuminaga.

3. Ei, nüüd tundub veelgi üksindasemalt ja raskemalt. Ma tõusen, tõmban eesriide üles ja istun aknalauale.

4. Kõik värvid ja jooned paistavad äkki silmipimestav-teravalt otsekui mosaiik-pildid.

---

¹⁾ J. Semper, Meie kirjanduse teed, lk. 65.

5. A e d näib miniatüürne ja perspektiivitu siit vaadates. Soojusest näribunud vahtralehed ripuvad alla nagu punasest vasest plaadid. Keskpäevane päike liugleb nende üle vereva kumana.

6. K e s k kollase liiva sõõri sätendab samba otsas peegelklaasine muna. Sõõri ümber õitseb lill-uba.

7. E e m a l õunapuu all on hein niidetud. Kuivad heina kaared valendavad kui hallid lained.

8. J a veelgi eemal läigib endiselt tumesinine järv tumeroheliste randade vahel, siniste ja violettide puusalkadega keskpäevases hääletuses.

9. N i n g üle kõige pöudne taevas, mille piimasest rauguses juba miskid roostesi toone hõõgub.“

Esitatud meeleolupildis, mis peagi muutub Tuglase tavaliiseks maastikumaaliks, on eraldatud 9 enam-vähem ühtlast kärbet, mille sümmeetria on teadagi kunstlik. Peatused umbes võrdsete vahemaade järgi on valitud vabalt, kuna neil puudub vaieldamatu süntaktiline õigustus. Ometigi on nad võimalikud Tuglase mosaiikses kirjeldises, kus puudub konteksti vali, kindel pidevus, vaid kus iga pildike on iseseisev tervik, nii et võimalikud oleksid mitmed ümberpaigutused.

Nende peatuste kaudu saabub keelde mõõdetud meetrika, tekib kindel rütm, millest võidab keeleline musikaalsus, mida ongi taoteldud. Võib-olla on seejuures tahetud ühtlaseks stiliseerida ka lausete välist ilmet ning sellegagi ehk on osalt seletatav nende ühemõõduline sümmeetria.

Tavaiise lauseehituse ning -asetuse järgi võiksime eeltoodud näites piirduda ainult kahe järguga, mida alustaksime uuest reast. Ja see sünniks täiesti loogiliselt, ilma et me seejuures väärataksime süntaktiliselt.

Koondatavad on järgud 1, 2, 3, kus sõnastus on enam tunderõhuliselt meeleoluline. Siin kõneldakse Ormussoni üksindustundest ning hingelisest depressioonist, mida intensivistavad laia avarust kitsendavad „allalastud rullgardiinid“ kui ka alt kuuldavad „ühetoonilised klaveri hääled“.

Uus järk algab eesriide kõrvaldamisega, mil avardub perspektiiv ning köidab seevõrra vaatleja nägemismeele, et tal pole enam aega jälgida oma hingelist seisundit, imetella oma meeleolutsemist, vaid kogu tähelepanu koondub välisilma. Ja järgneb asjalik maastikukirjeldus, vähemagi meeleolulise sentimentaalsuseta.

Nii moodustavad järgud 4, 5, 6, 7, 8, 9 teise grupi, mille võiksime koondada pidevasse tervikusse, lõhkumata teda enne lõppu uute kärbetega.

Sedaviisi kirjutab näiteks Turgenev, kes ei jaota „stroofidesse“ oma „luuletisi proosas“, vaid kelle väga artistlikud,

poetilised loodusekirjeldused voolavad sujuvalt, kunstlike peatusteta tervete pikkade lehekülgede ulatuses.

Et Tuglase stiilis üldiselt leidub rohkesti isikupärast, siis on tema lauselisest sõnaseadmises kujunenud mingi omapärane tehnika ning virtuooslikkus, mille ta on omandanud aastaid kestnud harjutuse teel.

Seda teadlikku vormiharrastust tunnistavad juba „Liiva-kellas“ leiduvad väikesed algelised etüüdid, pärit Tuglase varasemast loomeperioodist. Need on huvitavad stiiliharjutised, luuletised proosas, millel ei puudu isegi riim, kõnelemata muist sõnakunsti tehnilisist vahendeist nagu näit. alliteratsioon ja assonants, mis kõik on määratud sõnastuse eefooniliseks instrumentatsiooniks. Olgu selle tõenduseks alljärgnev etüüd (LK II 134).

Kaldasel teel.

Tumeneb vesi. Veerevad vaikselt punakassinised vood.
Magavad tuuled. Sumedalt ärkavad üksikud õhkude hood.

Purpurpunaselt veeremas päike. Kustub ta viimane kiir.
Üksinda lõõmab veel metsade ladvul tukkova pilve piir.

Raugemas lained. Kiirgavad pisarad punaste mõlade pääl.
Üksinda tõuseb, kajab ja kustub kaugete kellade häääl.

Väljadelt venivad tööliste read, kuhu jääb pooleli ee.
Üksinda õhetab õhtuses ehas tolmune suvine tee.

Kasvamas lühike suvine õö. Unistab aias õunapuu.
Helendab õrnas udulooris madal ja kitsas poolkuu.

Esitatud näide on ilmne tõendus sellest, et Tuglase vormikultus on väga varane, on tihedas seoses ta individuaalse kirjanikuilmega. See on midagi loomuomast, orgaanilist, mida võis kirjanik küll teadlikult arendada äärmuseni, ületamatu täiuseni, kuid mitte kunagi ainult väliselt omandada, kunstlikult külge harjutada. Tundub, et Tuglasele oli algusest saadik instinktiivselt selge ilukirjanduse puhtkunstiline olemus ning sellega koos ta kaks poolt, s i s u ja v o r m, m i s ? ja k u i d a s ?, mis on teineteisest tihedalt läbi kasvanud.

Tuglase ilukirjanduslik proosakeel erineb tavalisest keelest ta erakordse valituse, pidulikkuse ning retoorilise paatose tõttu.

Kuid Tuglas lubab oma ornamentaalses proosakeeles vabadusi ka selliste normaalkeelest kõrvale kaldumiste näol, mida harilikult leidub vaid seotud kõnes.

Nii armastab ta mõnikord ebaharilikku sõnade järjekorda, n. n. inversiooni, millest siinkohal mõned näited:

„Imestas k a u d u n e, et ärkas täna siin...“ (HR 9, 12 a).

„Värises roosa valgus k a u d u A n d r o g y ü n i l a u g u d e...“ (HR 10, 12 ü).

„Näen pilte m a a d e s t k a u g e t e s t ja a e g a d e s t l ä i n u d e s t...“ (HR 149).

„All punase kalju, ääres vaikiva vee olen istund palju päivi“ (HR 153).

„Rannus lamas, rusikad hambaid vastu vajutet“ (S II 84, 10 a).

„Julgelt ja rõõmsalt läks Villem kaudu metsa...“ (S II 95, 3 a).

See ebaharilik sõnade järjekord, mis käib meie harjumuste vastu, teeb nagu iseendast lugemistempo pisut aeglasemaks, sunnib lugejat sõnastuses puhtmõistelise kõrval enam tähelepanelikult nägema ning kuulma ka sõnu endid, mis jäävad nagu järele helisema veel siis, kui neist juba on mööda jõutud. Ja niigi saab lause sisuline külg meelte kaudu nagu „konkreetsemaks“.

Nagu eespool juba nägime mõningaid ebavaieldavaid vormiõpetuslikke vääratusi Tuglase keeles, nii leiame ilmseid vigu ka süntaktilisel alal. Eriti rohkesti esineb mitmes teoses veel „vanamoodne“, kaugest minevikust pärinev germanistlik predikaadiasend lause lõpus. Selleks mõningaid näiteid „Felix Ormussonist“.

„Ta tahtis mind vägisi niidule viia. Ta lubas mulle niitmist õpetada... Söögilauas pidin ma ta joviaalseid muhelusi imetlema ning õhtuti rõdul temaga estetismi üle vaidlema“ (FO 69 a).

„Ta näis kui vaenelaps, kes võõraid riideid kannab“ (FO 57, 6 a). „Mulle saab sellestki rõõmust, et ta joviaalset asendit ning perekonnaisa muhelust roosal näol vaatlen“ (FO 64, 9 a). „...see paistab juba sellest, et ta radikaalsotsialist on“ (FO 64, 13 a).

„Uniseid silmalauge lahti kiskudes nägin, et kell viis oli“ (FO 68, 8 a).

Väga huvitav viga omaette on täisobjekt me järgnevas lauses: „Helene naer võttis me vastu“ (FO, 99). Kuiva grammatika loogika järgi oleks see vorm täiesti õige. Elav keel ei tunnusta aga iga kord kuiva reeglit, vaid just vastupidi, ta sunnib kuiva reegli kapituleeruma. Nii sünnivadki grammatikas erandid. Käesoleval juhul on aga ilmne, et kirjanik on läinud välja kompromissile grammatikaga keelevaistu arvel.

Ja vist mingeiks fennismideks tuleks hinnata lausekonstruktsioonid kui: „Lorens ei vastand vanamehe küsimusse“ (HR 82). „Ormusson vastas vaevalt tervitusse“ (HR 101).

Midagi soomepärasest tundub ka sõnas tulema sellises ühenduses nagu lauses: „Miili oli ilus ja neitsilik, ning mul tuli tast hale meel“ (FO 61 ü). Või: „Kuid suudle mind, et mu huuled valusaks tuleksid“ (ÕT 130, 11 a).

Olgu lõppeks rõhutatud, et Tuglas on rikastanud meie kirjakeelt ka leksikaalsest küljest, tutvustades ning populaarides luigejale väga rohkeid murdelisi kui ka muidu meie vanemas verevaeses kirjakeeles tundmata sõnu. Paljud neist ei tundugi tänapäev enam uudsetena; ometi ei tohi seejuures unustada, et seda võlgname just ilukirjandusele, mille kaudu nad on omaseks saanud; aga leidub ka selliseid sõnu, mis puuduvad õigekeelsus-sõnastikus, nii et nende mõiste selgub umbkaudu ainult kontekstist.

Tuglase keel sõnavaraliselt läbi uurida oleks küllalt huvitav ülesanne omaette; siinkohal esitan leksikaalselt alalt ebasüsteematises järjestuses vaid mõningad üksikud näited, mis enam-vähem juhuselisel silma puutusid, sest et peamine tähelepanu oli juhitud teistele asjaoludele.

S u b s t a n t i i v e: räga, sau, valgma, keigar, kuudam, kumalane, hämmelgas, raju, täbel (täblad), ibe(soo), pulbitsus, iil, kaljukari, tarvas, pird, jäikus, arbavits, põlmas, muik, hämmeldus jne.

A d j e k t i i v e: rauge, ähmane, põgus, karge, pulstund, ruske, vedurjas, lohmakas, ahkjäs, kisalane, nihke (öö) jne.

V e r b e: ulpima, vigisema, ahistama, noolima, tõistuma, süüvima, saalima, hääbuma, hämmendama, veiklema, ahmima, pelguma, puserdama, raguma, päärima, huljutama.

Lõppkokkuvõttes võib öelda, et Tuglas oma peenendatud, valitud keelestiiliga on tunduvalt kaasa mõjunud meie kirjakeele üldisele arendamisele ning kultuuristamisele, mis oli paar aastakümnet tagasi alles väga puine ja paindumatu, kõlvates vaid mingi naiivse moraalijutluse või labase külanaaturalismi väljendajaks. See on üks täit tunnustust vääriv Tuglase teene.

Ja kui see keelearenduslik töö meie paremate ilukirjanikkude-stilistide poolt pidevalt jätkub ka edaspidi, käsikäes lingvistidega, kelle hooleks jääb kõrvaldada kõik ilmsed vääratused ning vead, siis võime juba lähemas tulevikus loota, et eesti literatuurikeel tõuseb vanemate kultuurrahvaste väljendusvahenditega enam-vähem võrdsele tasemele.

Mis meil aga ikka veel väga puudulik, on leksikaalne ala, kus sageli teeb raskusi tabavate, ilmekate, plastiliste väljendite leidmine, mida võimalik on imetella näiteks lääne-euroopa kui ka vene kirjanduses.

Meie edaspidine kirjakeele arendamine peab sündima just ilukirjanduse kaudu, vähemalt sel teel oleks ta kõige otstarbekohasem ning viljakam. Oleme õigustatud seda veel enam rõhutama, arvestades, et uuelmal ajal on isegi lingvistide ning

filoloogide poolt sanktsioonitud prosaistide-klassikute vastutusrikas, kuid ka austavalt-kultuurne keelearenduslik missioon. Nii näiteks Soomes. ¹⁾

Sellega lõpetan oma kirjutise esimese osa, mis püüdis analüüsida Tuglase stiili puhtkeelelisi sugemeid, jälgides seega meie aine „proosalisemat“ poolt.

Järgneva osa pühendan Tuglase kunstiliste stiilielementide vaatlusele.

(Järgneb.)

Paul Viires.

F. R. Faehlmann'i osast „Kalevipojas“.

Tundub ehk juba ülearusena veel kord esile kergitada seda küsimust, mida niikuinii on mitmekordselt käsiteldud ja mida on harjutud pidama enam-vähem lõplikult lahendatuks, kuhu pole juurde lisada enam midagi olulist. On üldsusegi teadvusse kantud jämedais joonis kõik see, mis „Kalevipojast“ ja tema koostamisest on võimalik olnud teada saada. Eks võta kokku ühte ainsasse lausesse pealkirjas näidatud teemat ka „Kalevipoja“ uudsem uurija, kui ta ütleb: „Tuginedes Faehlmanni poolt seotud ja poetiseeritud algvisandile, moodustas ta (Kreutzwald) Kp. mõõgal lasuvast veretöö needusest teose psühholoogilise sõlme“ jne. ²⁾ S. t. ta konstateerib vähemalt selles ulatuses, mis puudutab Faehlmanni osa Kalevipoja-eeposes, samu tõsiasju, mis olid teada juba „Kalevipoja“ esmakordsel trükist ilmumisel õpetatud Eesti Seltsis peetud Faehlmanni kõnede kui ka Kreutzwaldi kirjutatud „Kalevipoja“ esimese trüki eessõna põhjal. See on kõik nii, ega ole käesolevalgi kirjutisel sellele üldsõnalisele teesile midagi juurde lisada. Küll aga aitavad mõningaid olulisi üksikasju selgitada need paar väikest uusleidu, mis on käesolevate ridade aluseks. Ilma „Kalevipoja“ saamisluгу terves ulatuses esile nihutamata näitavad nad seda, mislaadseks oleks Kalevipoja-eepos Faehlmanni käes kujunenud, miskeelsena ta oleks teostunud, ja oletatavasti ka seda, kui kaugele jõudis Faehlmann oma tööga. Seega probleemid, mis on andmete puudusel senini pidanud jääma vastamata või kus on senini tulnud piirduda ainult oletustega.

Enne nende küsimuste juurde asumist aga tuletatagu lühidalt meelde, senini teada olevate andmete põhjal, asja tegelik käik.

¹⁾ E. N. Setälä: Kielentutkimus ja oikeakielisyy. 2. artikkel.

²⁾ A. A[nni], E. Biogr. Leks., lk. 233.

Teame, et Faehlmann on kirjutanud ja avaldanud rea osalt rahvapärimestel põhjenevaid, osalt enda väljamõeldud poetiseeritud ja saksa keelde ümberjutustatud müütilisi muinaslugusid, kuna teine osa ilmus alles peale tema surma. Teame, et Õpetatud Eesti Seltsis peetud kõnedes oli ta kontsepeerinud Kalevipoja-eepose algvisandi, aga varsti tuli enne-aegne surm ja töö edasijätkamine tehti Õp. E. S-i poolt kohuseks Kreutzwaldile. Kreutzwaldi kätte koondati ka kõik Õp. E. S-i kogudes leiduvad asjakohased materjalid, samuti kui Faehlmanni järelejäänud paberid ülestähendustega Kalevipoja kohta. Sellega ongi jõutud küsimuse ühte tulipunkti — ja on loomulik küsida: mida sisaldasid need Faehlmanni perekonnalt saadud paberid? „Kalevipoja“ esimese redaktsiooni lõpetamisel Õ. E. S-ile tehtud töö kohta aru andes (1853. a. detsembris) kirjeldab Kreutzwald neid raskusi, mis tal olnud lisamaterjalide kogumisel ja käsikirja koostamisel. Sealsamas jutustab ta proosajutustiste vaevarikast ümbervalamisest rahvalaulu värsimõõtu ning lisab: „Kui ma siis veel meie Faehlmanni poolt saksa keeles jutustatud eestlaste muinaslood samuti rahvalaulu vormi olen ümber valanud ja esiandena Kalevi-loole juurde lisanud, siis tegin ma seda sel põhjusel, et mitmelt poolt tulid häälled kuuldavale: eesti keele vaesus ei laskvat sääraseid lugusid sugugi eesti keeles kirjutada! Kui keelemõistjad (die Sprachkenner) minu ümber töötust tahaksid saksakeelse originaaliga võrrelda, siis leiavad nad kergesti, kuidas asi on tõelikult.“ Ja edasi: „Minu käsikiri sisaldab siis 1) lühikese pühenduse, 2) sissejuhatise, 3) esiande neljas laulus, millest kolm ainult Faehlmanni omandust sisaldavad, ja siis järgneb 4) päris Kalevi-Poeg kaheteistkümmes laulus (umbes 14 800 värssi).“¹⁾ „Kalevipoja“ esimese trüki eessõnas ta ainult mainib Faehlmanni järelejäänud paberite saamist, ilma nende sisu kohta lähemat seletust andmata.²⁾ Sama korratakse ka Kreutzwaldi juhtnööridel kirjutatud G. Blumberg'i apologetilises teoses, „Kalevipoja“ kaitsekirjas.³⁾ Kreutzwaldi enda sõnade järele seega leidub Faehlmanni otseseid materjale ainult „Kalevipoja“ esiandes, mille ta hilisemal ümbertöötamisel teatavasti hoopis välja jättis. V. Reiman'i avaldatud „Esiannet“

1) G. M. Santo, Ankündigung der baldigen Erscheinung des Kallewi-Poeg, eines estnischen Nationalepos, nebst einigen Bemerkungen über die estnische Volkspoesie. Verh. d. Gel. Estn. Gesellschaft, Bd. III, H. I (1854), S. 89.

2) Verh. d. Gel. Estn. G., Bd. IV, S. VIII.

3) „Quellen und Realien des Kalewipoeg nebst Varianten und Ergänzungen“. Verh. d. Gel. Estn. G., Bd. V, H. IV (1869), S. 12.

Faehlmanni trükis-avaldatud muinaslugudega võrreldes on selgunud, et mitte ainult kolm, vaid „Esiande“ kõik neli laulu sisaldavad Faehlmanni muistendite värsistatud ümberjutustise. ¹⁾ Tuleks seega järeldada, et need paberid, mis Kreutzwald sai Faehlmanni mahajäänud perekonnalt, ei sisaldanud enam midagi uut, mis oleks olnud trükis avaldamata. Ka Kreutzwaldi enda käsikirjalisest pärandist pole senini midagi lagedale tulnud, mis laseks seda küsimust teisiti valgustada, kui Kreutzwald ise on teinud. Ka on vähe tõenäoline, et Kreutzwaldi enda pabereist võidakse edaspidi midagi selle kohta leida, sest on teateid, et ühel meelegibeduse-hetkel, kui jällegi tema teose ehtsust oli kahtlevalt puudutatud, olevat ta kõik enda ja teiste ülestähendused, mida ta „Kalevipoja“ koostamisel tarvitanud, ära põletanud. ²⁾ Faehlmanni ja teiste käsikirjad, mis Õpetatud Eesti Seltsi kogudest saadud, on ta aga peale „Kalevipoja“ lõpetamist tagasi toimetanud ja nad on praegugi alles. ³⁾

Neile andmeile lisaks on aga nende ridade kirjutajale Õpetatud Eesti Seltsis töötades sealse kolikambri põrandal vedeleva paberiprahi hulgast hoopis juhuslikult silma hakanud paar kirjutatud paberitükikest, mille kummalegi veerule on keegi pliiaitsiga kirjutanud: Fählmann. Aga see viimane polegi tähtis: ükski, kes kord Faehlmanni iseloomulikku käekirja on näinud, ei saa põrmugi kahelda nende paberitükkide autentsuses. Esimese käsikirja (nr. 1, suurus kõigest 13×8 sm.) tekst — ainult ühel paberipoolel — on kirjutatud rahuliku ja ühetasase, kuid vastandlikult Faehlmanni harilikule laadile haruldaselt väikese ning selle tõttu väga raskesti loetava käekirjaga. Sellest võiks järeldada, et see pole mitte esimene visand, vaid mingi hilisem puhtakkirjutatud ära-kiri. Selle poolt kõneleb ka veel see, et kogu teksti 24 rea ulatusel on ainult üks parandus, kuna teised Faehlmanni käsikirjad on täis hulgalisi korrekture. Käekirja iseloomu ja laadi järele otsustades ei kuuluks see Faehlmanni viimastesse eluaastatesse. Samuti ka tekstis esinev sõnakuju „Wainemoinen“ vihjab tema varasemasse Kalevipoja-vaimustuse aastaisse, sesse aega, millal ta alles K. J. Peterson'i „Fin-

¹⁾ Kalevipoja „Esiandeks“. Ajakiri „E. Kirj.“ VI (1911), lk. 275.

²⁾ L. von Schröder, Zur Entstehungsgeschichte des Kalewipoeg. Verh. d. Gel. Estn. G., Bd. XVI (1891), S. 1—2.

³⁾ E. Päss eksib, kui ta oma kirjutises „Aineid F. R. Faehlmanni bibliograafimiseks“ (F. R. Faehlmanni album. 1929, lk. 89) väidab, et „Die Sage vom Kalewipoeg“ käsikiri on kadunud. See leidub O. E. S-i poolt E. Rahvaluule Arhiivi deponeeritud kogus: G. E. G. 214.

nische Mythologie“ kaudu esimest korda tutvus „Wainemoinen'i“ nimega. Faehlmanni poolt esmakordselt trükis tarvitatud sõnakuju on „Wannemune“, hiljem „Wanemuine“. Nagu teadjalt poolt on kinnitatud, ei tunne eesti rahvaluule säärast nime, mis aga esineb küll tähendatud K. J. Petersoni teoses. ¹⁾

Veel raskemini loetav on teine käsikirja katkend (nr. 2, 13,5×10 sm.). Ta on kirjutatud kirja- ehk postpaberi tükkesele, mis on nii õhuke, et tint on tugevasti läbi tunginud, mis raskendab lugemist. Värsitekst on kirjutatud paberitüki kummalegi poolele. Tagumisele küljele on varemalt samuti Faehlmanni käega kirjutatud mingi erakirja visand, mis algab sõnadega „Gnädige Frau!“ jne., kuid katkestub, enne kui esimene lause on lõpetatud. Mõlemad, nii värsi- kui kirjatekst, lõikavad teineteist risti. Meid siinkohal huvitav tekst on ilmselt esimene visand, kirjutatud võrdlemisi suure käekirjaga kiirelt ja segaselt ning mitmete parandustega. Päriskirja kahest esimesest reast on veel kaks algelisemat varianti, alles kolmas variant on autorit niivõrt rahuldanud, et ta on võinud jätkata. Kirjutamisaja kohta oleks raske midagi öelda. Käekirja iseloomu järele võiks pidada teda eelmisest käsikirjast hilisemaks. Kasustades käsikirja kaudseks dateerimiseks viimast võimalikku vahendit — paberisorti ja firmamärki — ning selleks lehitsedes Faehlmanni ainukest meieni säilinud ulatuslikumat korrespondentsi — tema kirju Kreutzwaldile, mis haaravad 1842. a. jaanuari ja 1849. a. septembri vahemaa, leiame sealt üldiselt õige mitmekesiste paberisortide ja firmade hulgast kolm kirja: 16. VI 1842, 18. IX ja 17. XII 1844, mis on kirjutatud niisamasugusele paberile. Seega võiks käsikirja umbkaudselt oletatud viimane *datum ante quem* olla 1844. a.

Käsikirja nr. 1 esimese rea lahtišfreerimine kahtlemata üllatab, kui sealt vaevaselt veerides lugeda — „Leih mir deine Harfe, Wainemoinen!“ Eks alga ju Kreutzwaldi Kalevipoja „Soovituseks“ samade sõnadega — „L a e n a m u l l e k a n n e l t, V a n e m u i n e!“ Kas on võinud või julgenud keegi kunagi kahelda, et „Kalevipoja“ kauneid antiik-klassilisi eeskujusid jälgivad soovitusvärsside read pole Kreutzwaldi enda kirjutatud? Vaevalt küll. Kuid nagu oleme pidanud leppima sellega, et teadlikuma kriitika ees on lehthaaval varisenud nii „Paar sammukest rändamisteed“ kui „Viru lauliku laulud“, isegi „Lembitu“ algupärasuse näiline sära, kõnelemata tema rahvavalgustust taotlevaist jutujätku-

---

¹⁾ M. J. Eisen, F. R. Faehlmann folkloristina, koguteoses „F. R. Faehlmanni album“. 1929, lk. 79.

dest, nii peab ka siin konstateerima, et „Kalevipoja“ soovitusvärsside algeod ei ole pärit Kreutzwaldi enda poetilise palangu tusklevast väljendustungist, vaid lähevad tagasi Faehlmanni algatatud „Kalevipoja“ varaseimaile värsistuskatseile.

Käsikiri nr. 2 sisaldab katkendi „Vanemuise lahkumiskoost“, milline pseudo-rahvapärane proosamuistend avaldati pärast Faehlmanni surma tema pabereist Õ. E. S-i toimetistes¹⁾ ja mille põimis Kreutzwald värsistatud kujul „Kalevipoja“ esimese redaktsiooni „Esiande“ IV laulu.²⁾ Kas Kreutzwald ka seda värsiteksti on vastavas kohas kasustanud, on raske öelda. Igatahes otsesid tunnuseid selle kohta ei ole.

Kuid veerime käsikirja-natukesed lõpuni ja katsume neid siin asitõendistena reprodutseerida. Seejuures ei ole võimatu, et keegi teine võiks mõne sõna teisiti lugeda, kui siin on tehtud.³⁾

Faehlmanni käsikiri nr. 1:

- Geih mir deine Harfe, Wainemoinen!
 Denn ich hab ein hehres Lied im Sinn.
 Von des Vaterlandes Wunden will ich singen,
 Von des Estenvolkes Schmach u[nd] Leid.
 [5.] Wachtet⁴⁾ auf [,] ihr alten grauen Sagen [,]
 Und berichtet von des Vaterlandes Glück [,]
 Und du [,] goldne Tochter Wainemoinens [,]
 Komme her von Endlas Silbersee —
 Hast genug geordnet deine Locken
 [10.] Vor dem schönen Silberpiegel schon —
 Hast uns vor den golddurchwirkten Schleier,
 Auf deß' Wahrheitskraft der Sage Wort gewinnt,
 Daß wir sehen wandeln, reden, streiten
 Helden hier u[nd] Zaubrer in dem Land.
 [15.] Hast du Herz doch gnugsam dran gelabet,
 An der goldenen Vergangenheit. —
 Ist entflohn die Nacht, u[nd] ist verstummet
 Sag' u[nd] Lied, u[nd] hast du aufgerollt
 Wieder deinen Täuschungsschleier, hehres Mädchen,
 [20.] Und beschwert [?] mit Wahrheit kam [?] die Sonn',
 Zeigt uns dann dies Vaterland — o weinet —

1) Verh. d. Gel. Estn. Gesellschaft, Bd. II, H. IV (1852), S. 75—76.

2) E. Kirj. VI (1911), lk. 304—305; eriti värsid 764—785.

3) Nurksulgudes [,] trükitud märgid ja sõnaosad on lisandatud.

4) Kustutatud: 'Wachtet'.

In des Zaubers Banden, u[nd] der Deutschen Haft;
Nur [Nun?] dann schöne Muge dringt in das Gewirk
— Es ist da u[nd] fordert je zum Recht.

Käsikiri nr. 2:

- Und gewaltig hallen die Töne
Und herzerreißend der Sang ¹⁾.
Doch sag [,] was hemmet das Lachen,
Wenn der Muthwill es ²⁾ stachelt u[nd] reizt!
[5.] Und es wogte u[nd] jauchzte der Menge
Und rief den alten Spruch:
„Bom Moor kam der Sohn des *Sullews*
Und der Ferne der *Kalewide*.“
Und ein unerlöschliches Lachen
[10.] Erfüllte das lauschende ³⁾ Ohr.
Doch horch! was wirbeln für Töne [...]

- Er hat mit zürnenden ⁴⁾ Händen
Die schlanken Saiten erfaßt [,]
Zerrißen ⁵⁾ schwirren die Saiten,
[15.] Entbunden entflohen die Töne [,]
Und horch! gewaltige Töne. —
Den Donner hör[est] du ⁶⁾ rollen,
Und ⁷⁾ röchelt der sterbende Feind,
Die Nachtigall seufzet u[nd] klaget,
Es schnaubt der unbändige West,
Die Taube gurr't vor Liebe,
Es heult der hungrige Wolf.

Järgnegu Faehlmanni tekstidele siinsamas vördlemiseks
kohe ka mõned stroofid Kreutzwaldi „Kalevipoja“ soovi-
tusvärssidest:

S o o m i t u s e k s .

Laena mulle kannelt, Wanemuine!
Kaunis lugu mölgub meeles,
Muistese põlve pärandu[st]est
Ihkan laulu ilmutada.

1) Kaks algelisemat varianti:

Und lieblich erklingen die Töne
Und lieblich ertönt der Gesang.

Und wunderbar rauschen die Töne
Zum geheimnisvollen Lied.

2) Kustutatud: 'ihn'. 3) 'horchende'. 4) 'erzürnten'. 5) 'Ber-
trümmert'. 6) 'scheint zu'. 7) 'Es'.

Urtae, hallid muistena ealed!
Sõudke jala sõnumida,
Parema päävade pajatust,
Armsama aegade ilust.

Tule ja, lauliku targa tütar!
Sõua Endla järveestä;
Pitalt ju hõbedases peeglis
Siidi iustid silitastid.

Wõtkem tõe woli, wanad waimud!
Näitkem kadunud nägusi,
Wahwama meeste ja nõidade,
Kalewide kaitstijä.

Kui nüüd võrrelda Faehlmanni käsikirja nr. 1 Kreutzwaldi „Soovituseks“ nelja esimese salmiga, siis ei ole kahtlust, et Kreutzwaldil selle kirjutamisel on käepärast olnud ka Faehlmanni tekst. Kas just sama käsikiri, mis nüüd O. E. S-is lagedale on tulnud, või mõni teine, on muidugi teadmata. Võimalik see oleks, kuid pole andmeid, millal ja mis teed on need käsikirjad viimasesse asupaika sattunud.

Ent oluline ei ole ainult see, kas või kui võrt (millest alamal) Kreutzwald tarvitas Faehlmanni eelvärsistust. Kõnesolevate käsikirjade põhjal võib ja tuleb konstateerida ka seda, et Faehlmann ei piirdunud ainult eepose algkontseptsiooni kavandliku põhivisandi andmisega, mida laiendades ja arendades Kreutzwald oma „Kalevipoja“ koostas, vaid juba Faehlmann tegi ka värsistamiskatseid. Kas need jälleleitud katsed olid ainukesed või oli ka veel teisi, on teadmata. Ses suunas oletuste tegemine oleks aga hädaohtlik ja väheproduktiivne.

Ja, aga kas mõtles Faehlmann „Kalevipoja“ siis saksa keeles kirjutada? — on tahtmatult järgmine küsimus. Väga võimalik. Eks näita seda kogu tema kirjanduslik tegevus, et eestikeelsed jutujätkud j. m. olid ainult ajaviitelised sulevisked, kuna peategevus oli juhitud väljapoole: näidata võõrrahvastele, et eestlased pole põrmugi halvemad kui teised, et ka neil oli olnud oma kuldne muinasaeg, millele sakslased oma maadevallutamise ja pärisrahva orjastamisega olid lõpu teinud. Eks olnud temas see mineviku romantiline idealiseerimistarve nii tugev, et kui rahvapärимused ei teadnud sellest midagi, siis ta ise selleks oletatavad müütoscä kogu jumalate kaadriga välja mõtles — ja kõike ainult selleks, et neid ehtsate asitõenditena võõrastele serveerida. Ei eksi vist palju oletades, et Faehlmanni mõttes mõlkus ka „Kalevipoeg“

säärase tutvustus- ja propagandateosena ja seega järelikult ka kultuurkeeles kirjutatuna.

Jääb veel üle lähemalt vaadelda kahe nii vastandliku mehe sama ainet käsitlevate värsside sisulisi ja vormilisi lahku- ning kokkusattumisi. Faehlmanni tekstid on lõplikult viimistlemata, visandlikud. Mõte on hüplev, distsiplineerimata ja katkendlik. Ta pole jõudnud küllaldaselt selguda laitmatuiks ja terviklikeks värssideks, kuid on seda rabavam oma julguse ja kontrastide mänguga (vrd. näit. teise käsikirja lõppridu). Ja kõrvutades neid Kreutzwaldi tekstiga võime pealiskaudselgi lugemisel tajuda ilmset ja teravalt markeeritud vahet. — Laudda isamaa haavadest, esivanemate kannatusest ja häbist, aga ka muistsest õnnest, esile manada ime- liniku läbi kuldne muinasaeg ja nõuda vastust andma neid, kes selle olid purustanud — see sobib ja ühtib täielikult selle kujutelmaga, mis meil senini Faehlmannist olemas: julge ja aktiivne, elurõõmus ja jõuliselt lõõgivalmis teo-inimene. Kreutzwald sellevastu on tagasihoidlik ja passiivne, resignee- runud ja järelemõttlik vaatleja. Pandagu tähele, kuidas ta ettevaatlikult asendab oma programmuuletises 'haavad, kannatuse ja häbi' erapooletu ja umbmäärase 'muistse põlve pärandusega'; 'õnn' peab taganema 'parema päävade paja- tuse' eest; energiline 'tahan laulda' muutub passiivseks 'ihka- miseks'; otseselt käskiv 'jutustage' saab metafooriliseks 'sõudke sõnumida' jne. Kuid edasi muutub temal isegi Faehl- manni antud mõtte jälgimine raskeks. See on tema jaoks liiga julge ja riskantne. Ta ei tunne endas kutset avalikult rind rinna vastu võitlemiseks, kohtu ja õiguse nõudmiseks. Ta on liig- selt kinni enda raskemeelses isikus, üksinduses. Ainsaks seltsiliseks ja ajutiseks leevendajaks on loodus. Sinna põi- kab ta viiendast stroofist alates kanarbiku kasvusid ja võõ- raste väljade võsusid noppima, tuulehoo toomisi kuulutama ja vete veeretusi vaatlema, unustades täielikult kolmandas stroofis väljakutsutud lauliku targa tütre ühes Faehlmanni poolt temale antud ülesandega. Aga ka looduse kaudu viib tee endasse; sealgi jälgib teda tema elu kõige masendavam ja valusamalt painav kogemus, mis lõppstroofis vallandub kolmekordses karjatuses: üksi!

Üksinda lindu laulan ma lusti,
Ruffun üksi kurba tägu,
Galitsen üksi igatšufi,
Sunni närtšin nurmedella.

Faehlmanni programmuuletise rõõmsalt elujõulise ja heroilise paatose terav ning rabav teotahe, üldsusest ja üld-

susele kõnelev objektiivne ülesande-asetus on närbumud ja nürinenud, purunenud Kreutzwaldi isiku passiivsuses ja subjektiivses ahtuses. Eepiline laius ja kõikehaaravus on moon-
dunud inimlikult lähedaseks ja mõistetavaks, kurvameel-
seks lüürikaks, 'ihkava meele igatsuseks'. Ja siin
olekski lahendus, siit vastuolude lähtekohast väljudes võiks
aimata, kuidas Faehlmann o l e k s oma lemmikidee — eepose
kirjutamise — teostanud, ja samuti näha ning hinnata, kui-
das Kreutzwald sõbratundest ja kohustusest enda peale võe-
tud ülesande on teostanud, — kuid see viimane ei kuulu
enam käesoleva kirjutise raamidesse.

M. Lepik.

Kellad.

Kellade ajaloost.

Vanadest roomlastest, juutidest ja egiptlastest teatakse, et nad tarvitanud jumalateenistusel kuljuseid. Kristlus võttis kuljuste asemel kella d tarvitusele. 7. sajandil kõnel-
dakse juba Rooma ja Orleansi kiriku kella dest. Karl Suur hoolitses eriti nende levitamise eest. Paganalistest saarlastest teab Läti Hindrek, et need 1203. aastal Taani-
maal kiriku põletanud ja kirikukellad röövinud (Ajaraamat VII, 1). Ristiusu toomisega Eesti hakati uute kristlaste jaoks varsti kirikuid ehitama ja hangiti neile ka kellasid. Ristiusu algajal riputati kell lihtsalt puu otsa ja helistati seal. Jüri kihelkonna elanikud teavad kõnelda, Nõmme küla kabeli kell kõlkunud männi otsas (Beiträge zur Kunde Ehst-, Liv- und Kurlands V, 1, lk. 16). Mitmel pool on hilisema ajani kell ehituste puhul väljas puu otsas rippunud.

Meie päevil on Eestis peaaegu kõik kirikud tornidega va-
rustatud, mõned koguni kahega, nagu Tallinna Kaarli ja Rapla kirik. Vanemal ajal varustati peaaesjalikult linnade ki-
rikuid tornidega. Maal sellevastu jäeti kirik sagedasti tor-
nita; kirikule ehitati eriline kellatorn. Paistu kellatorni ni-
metavad visitatsiooniprotokollid eriti toredaks. 17. sajandi lõpupoolel peetud kirikutekatsumine pooldab just eri kella-
torni ehitusviisi (Õpetatud Eesti Seltsi Aastaraamat 1927, lk. 26). Uuem aeg on kellatorne kirikuga ühendanud, möö-
dunud sajandi lõpul veel Raplas. Vanal kirikul puudus torn,
uus sai neid, nagu nimetatud, koguni kaks. Saaremaal leidub
veel eri kellatorne, näiteks Karjas (Kjellin, Die Kirche zu
Karris, Taf. IV), niisama mitmel Soome maakirikul. Tartu

ülikooli kirikule ei ole kunagi eri kellatorni ehitatud. Vigalas puudub tornita kirikul niisama eri kellatorn; kirik ehitati omal ajal torniga, kuid torni vajumise pärast kisti torn hiljemini maha.

Alguses tarvitasid kirikud väikesi kelli, kuid 14. sajandil suurenesid nad kogu poolest. Kõige suurem kell, 4320 tsentnerit raske tsar-kolokol valati Moskva Kremli jaoks 1533. a. Kukkumisel langes tal tükk küljest; nii seisab ta sellest ajast peale maas. Suuruselt järgmine kell ripub Moskvas Ivan Suure kiriku tornis, 1000 tsentnerit raske. Meie kodumaa kellad on nende kõrval nagu härjapõlvlased.

Evangeeliumiusuliste kirikud Eestis ei või vähemalt maal kellade paljusega hoobelda. Palju kirikuid omab ainult ühe kella; kahe-, kolmekellalisi kirikuid tuntakse aga ka oma jagu. Veneusuliste kirikud sellevastu võivad kõikjal suurema kellade hulgaga uhkustada. Nende kellad tuletavad pühade ajal kuulsate võõrmaa kirikute kellamängu meelde.

Tallinna ja vist kogu Eesti vanemate kellade hulka, mille vanadus kindlasti teada, kuulub ehk Püha Vaimu kiriku kell, valatud 1433 (Hansen, Die Kirchen und ehemaligien Klöster Revals, lk. 38). Suurem jagu kirikute kelli on ometi kõige liha teed rännanud, lõhkenud, mõrad saanud. Sage helistamine ei jäänud kellade kestvuse kohta mõjuta. Vanemal ajal helistati kelli palju rohkem kui nüüd, eriti riigivalitseja surma puhul. Kärla kirikuarhiivis leidub selle kohta järgmine teade: Siin on alati viisiks olnud kuninga surma puhul mõisaist atrade arvu järele vabadikke saata kella helistama. Surnud Kaarel XI pärast pidi 7 adra pealt nädal aega kordamööda iga päev kella 12—1 kaks meest kiriku juurde minema kella helistama (Körper, Oesel III, lk. 79). Kuude kaupa helistades võisid vilumata mehed kellale kergesti mõra tekitada. Peeter I surma puhul helistati 28. jaanuarist 1725 kuni 28. jaanuarini 1726 iga päev kell 12 kella (Mineviku mälestused Harju-Jaani kihelkonnast, lk. 15).

Orduaja lõpuni oli Eestil kõige rohkem üldist kokkupuutumist Saksaga. Sel ajal Eestis kelli veel ei valatud. Palmis oli kelladeta kabel; omal maal ei leidu kellavalajat; merehädasse sattunud isik hangib need kabelile võõralt maalt (Kreutzwald, Eesti r. ennem. jutud, lk. 355). Kelli telliti alguses Saksamaalt. Hiljemingi, Rootsi ajal, telliti neid sealt. Nii näiteks lasksid Mustla ja Püha kirik enestele veel 1641 Lüübekis kellad valada.

Rootsi ajal toodi meie kirikutele Rootsistki kelli, näiteks Mihkli kirikule (Feldmann, Mihkli kiriku ajalugu, lk. 6),

Stokholmis 1684 valatud; Karjale valati vana ja uus kell niisama Stokholmis (Kjellin, Die Kirche zu Karris, lk. 141), Kärllale sealsamas (Körber, Oesel einst und jetzt II, lk. 103), Kihelkonnale niisama (Körber, Oesel II, lk. 57). Kihelkonna väiksem kell kannab pealkirja: „Ave Maria, gratia plena, dominus tecum, benedicta.“ Arhitekt Guleke arvamise järele on see kõige vanem kell Baltimail (Körber, m. t.). Kella kiri tunnistab, et kell põlvneb paavstiusu ajast. Tarvastu endise kiriku kellad, kingitud Jakob de la Gardie poolt, kandsid järgmist omapärast pealkirja: „Wir kommen aus Jakobs Hauss undt gehen zu Gottes hauss“ (Õp. E. S. Aas-taraamat 1927, lk. 26). Kellad pidid seega ikka kinkija nime meelde tuletama.

Varakult hakati kelli Baltimailgi valmistama, nii et vaja-dus kadus neid võõrsilt tellida. Riias ja Tartus tekivad vala-miskohad. Vene valitsuse ajal tellisid mitmed kirikud kelli Venemaalt, kus neid mõnes kohas valmistati. Meie poole toodi neid peaaesjalikult Gatšinast ja Valdaist. Eestis ajal ei tellita neid enam Venemaalt; Eesti ise suudab nõudeid täita. Tartu kellad võivad tubliduse poolest julgelt võõrmaa kellade kõrvale astuda.

Kellade peitmine.

Sõda on maias kellade peale. Veel viimase maailmasõja ajal viidi Eestist raudteejaamade kellad Saksamaale; sest ajast peale on meie jaamad kelladeta. Niisama viidi samal puhul palju kirikukelli Venemaale, kust neid aegamööda on tagasi saadetud, kui ka ikka mitte omi. Saksamaa omi kiriku-kelli kavatseti 1917 konfiskeerida. Varemäl sõdade ajal ihal-das venelane niisama kirikukelli ja püüdis neid omale maale viia. K o d a v e r e kirikukell viidud Venemaale; kella riis-uma avatelnud ilus heli. Venemaalgi võetud kell kirikukel-laks ja sealgi vedanud kell nagu imeväega palju inimesi kiri-kusse (vrd. ka A. Haava, Väiksed pildid Eestist, lk. 35). Niisama röövitud K a m b j a kirikukell Venemaale (J. Ren-nit, Kambja kirikust ja kogudusest, lk. 7) ja veel mõne muu kiriku kell.

Vaenlase maiust kellade järele teades katsunud kogudu-sed kirikukelli kutsumata külaliste ja võõra vara omandajate eest aegsasti varjata. Kuhu panna kirikukellad, et vaenlane neid ei silmaks? Otsiti abi loodusest. Sügavaim vesi valiti var-jupaigaks, õieti peidupaigaks, peale selle aga ka maapind. Vetest saavad kellade peidupaigaks meri, õigemini merelaht, järved, jõed, ojad, tiigid, allikad, sedamööda, missugune

neist kellale kõige lähem ja sobivam. Kus sobiv vesi puudub, valitakse peidukohaks mägi, heinamaa, soo, muda-auk, raba jne.

Kadrinas näikse kell sulatatud ja siis maha maetud olevat (Beiträge zu Kunde Ehst-, Liv- und Kurlands V, 1, lk. 25).

Sõrve Sääre kellad peidetakse merre (Bienemann, Livl. Sag., 165), Hanila kellad Kose lahte (J. Jung, Muin. t. III, lk. 192; M. J. Eisen, Kirikute raamat, lk. 20), Valljalas järve (Körber, Oesel II, lk. 235), Karulas Randjärve (M. J. Eisen, Valgamaa vanu mälestisi, lk. 25), Karksis järve (H. II, 48, 652), Urvastes Uhtjärve (H. I, 9, 810).

Türis peidetakse kellad jõkke (J. Jung, Muin. t. III, lk. 13), Vana-Pärnus Sauga jõkke (E. XII, 23), Juurus Keila jõkke (J. Jung, m. t., lk. 86), Leebikul jõkke (E. 43 646), Ristil Kalamaa jõkke (Fr. Bienemann, Livl. Sag. 115; J. Jung, Muin. t. III, lk. 112), Rõngus jõkke (M. J. Eisen, Tartum. muin., lk. 65), Vigalas jõkke (M. J. Eisen, Teised kodused jutud, lk. 24, Eesti koh. muin., lk. 88; Fr. Bienemann, Livl. Sag., lk. 147), Järva-Jaanis jõkke (Beiträge z. K. E. L. u. K. V, 1, lk. 31), niisama Järva-Madisel (seals., lk. 32), Põlvas jõkke (H. II, 51, 886); Lasvas satub kell läbi silla jõkke (H. II, 50, 67), Laiusel peidetakse ta Mõra ojasse (E. XII, 21), Alistes Köstriojasse (J. Jung, Muin. t. II, lk. 2), Järva-Madisel tiiki (seals. lk. 44). Tavalisest valitakse jões peidupaigaks sügav koht, „haud“, mida kutsutakse „kella-hauaks“; seesugune koht on näiteks Türis (E. 37 994), Kosel (J. Jung, Muin. t. III, lk. 69), Sõmerpalu Võhandus (H. I, 9, 693).

Suure-Jaanis viiakse kell heinamaale peitu (J. Jung, Muin. t. II, lk. 220; E. 37 787; 41 433), Riudes sohu (Fr. Bienemann, Livl. Sag. 150), Võnnus Luutsna sohu (E. 16 293), Paekloostri rabasse (Fr. Bienemann, L. S. 155), Pöides Käigi rabasse (E. Kirjameeste S. aastaraamat 1889, lk. 42), Kuusalus muda-auku (M. J. Eisen, Teised kod. j., lk. 25), ka allikasse (E. 4295; 16 554), Lääne-Nigulas Riguldi allikasse (J. Jung, Muin. t. III, lk. 223; M. J. Eisen, Teised kod. j., lk. 23; E. 26 622), Viljandis allikasse (E. 44 243), Karusel Upplinna allikasse (E. 36 434), Järva-Jaanis Orinu allikasse (Isamaa Kalender 1900, lk. 151); Annas vajub kirik kella-dega maa sisse (M. J. Eisen, Kirikute raamat, lk. 24),

niisama Kellamael (M. J. Eisen, Eesti koh. m., lk. 87); Kambjas langeb torn kelladega koos järve (H. I, 9, 879). Hiiu Kalaninas maetakse kell Kalanina kabeli nurga alla (Läänem. elu 1929, nr. 1).

Soomes peidetakse sanuti kelli vette, eriti järve, näiteks Hartolas (Kotiseutu 1910, nr. 5).

Venemaal viskavad vaenlased sagedasti kellad vette, näiteks poolakad, tatarlased, mõnikord ka röövlid (Костромский третий этнографический сборник, lk. 2).

Kellamuistendid avaldavad suurt sarnasust rahaauguvõi varanduse-muistenditega, niihästi peitmise kui väljavõtmise suhtes; viimasel puhul kujunevad takistused mõlematel ühesuguseiks. Nagu Eestis teatakse, paistvat kellad tihti järvest või jõest välja, ilma et otsekohe nende eneste soojendamist päikesepaistel rõhutataks, nagu see saksa muistendites tihti esineb (vrd. Bartsch, Mecklenburger Sagen I, lk. 376). Eestis tuleb Rõngu hõbekell iseenesest veepinnal nähtavale (M. J. Eisen, Tartu m. 95).

Mõnikord peidetakse kelladega üheskoos ka kiriku muud vara, nimelt raha või niisama ka eraisikute vara. Kuusalu kirikut nimetatakse rahva seas kulla- ja hõbedarikkaks. Sõja ajal võetud kell tornist, pandud kuld- ja hõberaha ning kalleid asju täis, joodetud tinaga kinni ja uputatud muda-auku (M. J. Eisen, Koh. jut. II, lk. 25; E. 4295; 16 554). Türis peidetakse kaks kella ja rahakast jõkke; tingimuse mitte-täitmise pärast langevad juba nähtavale ilmunud kellad ja rahakast jälle jõkke tagasi (Jung, Muin. t. III, lk. 12). Hageri Lohu kiriku kell ühes rahaga usaldatakse niisama jõe hooleks, kuid tingimuse mittetäitmisel jäävad mõlemad sinna (Eesti Kirj. Selts, 37, lk. 32). Ahja Mihkli kiriku kell heidetakse ühes vaskpajaga, raha täis, Ahja jõkke, kust üht ega teist ei ole kätte saadud (E. 24 957), Järva-Jaani kell ühes hõbeasjadega Orinu allikasse (Isamaa Kalender 1900, lk. 151), Põide kell ühes kullaga Käigi rappa (E. Kirjam. S. aastar. 1889, lk. 42).

Rahva seas on arvamine maad võtnud, et näkid ei andvat sõja ajaks jõkke või järve varjule viidud kirikukelli inimestele kätte, vaid jätvat need enestele (M. J. Eisen, Näkiraamat, lk. 8). Õigust ütelda, ma ei ole ühtegi muistendit tabanud, mis näki süüd selles suhtes eriti oleks rõhutanud; varanduse mittekätteandmiseks leidub kindlaimaid näpunäiteid näiteks Klooga järve peidetud varanduse kohta (Stavenhagen, Album baltischer Ansichten III, lk. 4).

Kuna aga teame, et hiiud, kääbused ja kurjad vaimud

kelli vihkavad, mille helin neid peletab, ning arvesse võttes, et germaanlaste seas kelladel vees tihti näkkidega suhteid (vrd. Zeitschrift d. Ver. f. Volkskunde VII, lk. 119), võime aru saada, et näkidki ei tahaks tornist kuulda kurje vaime hirmutavat kellade häält. Venelased väidavad, et нечистая сила ei andvat kella kätte või nõudvat kella eest „kaks pead“ (Костромская старина I, lk. 7).

Kuigi jutud kirikukelladest muistendite iseloomu avaldavad, ei kuulu ometi kõik kellade uputused muistendite hulka. Mitte iga sellekohane jutt, küll aga mõni neist põhjeneb reaalsel alusel. Mitmeski kohas on tõesti vetest leitud sinna sõja ajal peidetud kirikukelli. Nii näit. toodi 1851 Järva-Jaani Kehika jõest muda põllule ja tabati sel puhul neljapuudane kirikukell jõe mudast. Kell viidi Järva-Jaani kirikutorni tagasi, kus ta praegugi veel kogudust kokku kutsub (J. Jung, Muin. t. III, lk. 42).

Töötusega peidetud kellad.

Kerge on kelli vette peita, aga mitte nii kerge kätte saada. Tihti peidetakse kellad mingi töötusega, just samuti kui varandust. Ülepea omavad kellade muistendid palju ühist maapõuest raha või varanduse kättesaamise muistenditega.

Ainult töötuse täitmisel saadakse kell kätte. Mõnedki kellad peavad vette jääma, sest et nende peitmise puhul antud töötust enam ei tunta, näiteks Kose l (H. II, 9; 225). Teisal tuntakse seda, aga kellad jäävad ometi vette, sest töötuse täitmise puhul juhtub mingisugune äpardus.

Vigalas kuulub tingimus: tuleb panna pühapäeval jutluse ajal kuus paari musti härgi kella jõest välja vedama. Paraku kõlab enne aamen, kui tööga lõpule jõutakse; kell jääb jõkke edasi puhkama (M. J. Eisen, Eeesti kohalikud muistejutud, lk. 88; Kodused jutud II, lk. 24). Türis nõutakse: 7 venda 2 paari mustade härgadega vedagu kell välja (J. Jung, Muin. t. III, lk. 12). Teisendi järgi peavad 7 venda kella villase nõoriga välja vedama (H. III, 12; 83); teise teisendi järgi peavad nad seks kasustama 7 musta vasikat (H. I, 7; 360). Kose l nõutakse väljavedamiseks 3 paari musti härgi, kelle kõhud on putru täis söödud (E. 35 659; H. III 12; 83), Võnnus Luutsna sohu kella viinud isiku jalaluu. Teisendi järele saadakse sohu maetud kell sealt higise, tulise, verise kuradi nimel kätte, kui kolme 7 Moosese raamatu lehed Võnnu kiriku torni viiakse; siis tõuseb kell ise soost välja (E. 16 293). Helme Leebikus tuleb uputatud kellale ehitada uus kirik (E. 43 646),

L o h u l saadakse ühes rahaga jõkke maetud kell kätte, kui 6 paari musti härgi pannakse villase kõie varal neid veest välja vedama (EKS XXXVII, lk. 32).

Tihti on rääkimine kellade väljatoomise ajal keelatud. K o s e l hüüab mees väljakiskumise ajal kella nähes: „Kus ta kurat veel läheb!“ Kuid selle sõna peale vajub kell tagasi (H. III, 12; 83). T ü r i s öeldakse: „Juba käes!“ kuid samal silmapilgul langeb kell tagasi. Teisendi järele: „Näe, juba tulevad!“ Sama tagajärg (H., m. k.).

Soomeski köidetakse uputatud kellade veest tagasi saamine töotuse täitmise külge. Kellade väljatoomine oleneb sel puhul tavalisest kahe härja appivõtmisest ja mitterääkimisest (G. Landtman, Finlands svenska folkdiktning, lk. 616). Kellad tõusevad veest välja, kuid langevad tingimuse mittetäitmisel vette tagasi. Soome Karjas räägib sel puhul keegi. Kohe vajuvad kellad põhja (Landtman, seals., lk. 618). Elimäel hüüab keegi: „Nüüd tuleb!“ Kell kaob käest. Ingos öeldakse: „Näe, nüüd on käes!“ Kell langeb põhja. Niisama sünnib Põhjas (Landtman, m. t., lk. 619—620). Sakslased oskavad oma uputatud kelli palju paremini ja rohkem kätte saada kui eestlased; nad viskavad mingi asja kella peale, nagu eesti juttudes midagi visatakse rahatule peale; sel puhul ei põgene kell enam käest (Zeitschrift d. V. f. Volkskunde VII, lk. 122). Taanis ei uputata tavalisest kelli, vaid kellad upuvad ise mingil juhtumil (E. T. Kristensen, Danske sagn III, 524 jj.).

Hõbekellad.

Vanasti valitses meil ja võõrsil rahva seas arvamine, et kella valamise ajal vasele lisandatud h õ b e tegevat kellaheli eriti kõlavaks, heledaks, südameid sütitavaks. Kui kogudus soovis hästi valjuhäälselt, head kella saada, ohverdas ta omalt poolt kella valamiseks rohkesti hõbedat. Vigala kella valamise eel võtsid neiu hõbesõled kaelast, noored mehed hõbesõrmused sõrmest, eided-taadid preesid rinnast (M. J. Eisen, Eesti kohalikud muistejutud, lk. 88; Fr. Bienemann, Livländisches Sagenbuch, lk. 147). Karuse kella nimetatakse lihtsalt h õ b e k e l l a k s (J. Jung, Muin. t. III, lk. 199). H a n i l a s k i on hõbekell (E. 36 433). K o s e hõbekell uputatakse jõkke (H. III, 12; 83), samuti Põlva hõbekell (H. II, 51; 886). Vististi oli vasele nii palju hõbedat juurde lisatud, et kell paistis hõbedane olevat. Umbes samasugusena näikse rahvas enesele K a r u l a g i kella ette kujutavat, väites, et see olnud imeilusa heliga. Ometi ei

väideta, et Riia mehed kella küljest hõbedat ära oleksid kraapinud, vaid tina, kuna muidu aga ei teata, et tina kella heli tõstaks (H. II, 9; 617). Veel räägitakse kodumaa mitme kirikukella imelikust helist, näiteks Kodavere kellast, mis, nagu magnet rauda, maagilise väega kogudust kirikusse tõmmanud (M. J. Eisen, Tartumaa muinasjutud, 94).

Uus aeg on arusaamisele jõudnud, et hõbe ei edenda kella heli, vaid palju enam halvendab. Sellepärast ei lisata kelladele valamise puhul enam hõbedat juurde. Nagu ülepea näib, on lugu vanemal ajal nii olnud, et kellade jaoks ohverdatud hõbedat tarvitati suurelt jaolt muuks otstarbeks kui kelladeks.

Saksamaalgi arvatakse, et hõbe edendab kella heli; mõnes kohas viivad naisterahvad põlletäied hõbedat kella valamiseks (Zeitschr. d. V. f. V. XXX—XXXII, lk. 125). Sakslased lähevad hõbekelladest veel kaugemale: neil esinevad isegi kuldkellad (Zeitschr. d. V. f. V. VII, lk. 119). Hõbekelladest kõnelevad põhjamaadegi rahvaste muistendid (E. T. Kristensen, Danske sagn III, 489 jj.).

(Järgneb.)

M. J. Eisen.

Rudolf Tobias'e elust ja loomingust.

Ligemale 13 aastat tagasi suikus surmale meie suurim helikunstnik Rudolf Tobias. 1928. aasta oktoobris mälestas Eesti ta 10-aastast surmapäeva.

Ja 1929. aastal, vähe enam kui kümme aastat pärast tema surmapäeva, püstitas tänulik Eesti oma suurimale heliloojale Haapsalus mälestussamba. Sel puhul tuletas meie ajakirjandus meelde R. Tobiase elu ja tegevust.

R. Tobias on senini ainuke ning esimene helikunstnik Eestis, kelle mälestus on jäädvustatud mälestussamba püstitamisega.

Kes oli meile Rudolf Tobias? Milline on tema elu ja looming?

Rudolf Tobias sündis maikuu 29. päeval 1873 Keinas, Hiiumaal, köstri ning klaverihäälestaja Johannes Tobiase ja tema abikaasa Emilie (sünd. Remmel) pojana.

Tobiaste perekond oli suur. Neil oli 13 last. Vanaduse järgi on nende nimed: 1. Mary (elab praegu Haapsalus oma ema juures), 2. Rudolf (†), 3. Ferdinand (†), 4. Klara (elab praegu Saksamaal, Tüüringis), 5. Elisabet (elab Haap-

salus), 6. Berta (†), 7. Johanna (elab Tallinnas), 8. Katarina (†), 9. Margareta (†), 10. Ernst (†), 11. Sara (elab Tallinnas), 12. Agnes (elab inseneri abikaasana Moskvas), 13. Andreas (†).

Nii siis sündis Rudolf arvurikkas perekonnas teise lapsena.

Pärast siirdus Tobiaste perekond Hiiumaalt Kullamaale, kus Joh. Tobias sai parema köstrikooha. Kõrvaltegevuseks oli tal ka siin klaverite häälestamine. Siia, Kullamaale, suri ja maetigi (a. 1909) Joh. Tobias. — Suurt perekonda kasvatades ja koolitades tuli Joh. Tobiasel paljude eluraskustega võidelda. Muidugi ei saanud ka lapsed lahedat elu maitsta.

Pärast mehe surma kolis Emilie Tobias Haapsalusse, kuhu ta mees oli lasknud maja ehitada. Siin ta elas, enamasti oma tütre Mary seltsis, kuni surmani; 17. sept. 1930. a. lahkus ta siit maailmast, saades ligi 81 a. vanaks. Em. Tobias maeti Kullamaa surnuaeda, kus puhkavad ka ta armastatud mees, kaks poega ja üks tütar.

R. Tobiase muusikaand ärkas õige varakult — tihti kuuldavast isa ilusast laulust ning mängust. Isa oli talle ka esimeseks muusika- ja lauluõpetajaks.

Haapsalus käis R. T. kreiskoolis. Juba siin paistis ta oma suure muusikatundmise ja -harrastuse tõttu silma. Kui koolis hommikutüki palvet peeti, saatis ta orelil vaimulikke laule ehk koraale. Kooliõpingute kõrval võttis R. T. healt klaverimängijalt pr. K. von Gernet'ilt klaveritunde. Samalt proualt sai ta ka mitmesugust toetust, sest ta vanemad, kel oli palju lapsi kasvatada ja koolitada, ei suutnud pojale palju abi anda.

Haapsalust läks R. T. Tallinnasse, kus ta end eriti hool- sasti täiendas muusika alal, kavatsedes astuda Peterburi konservatooriumi. Tallinna toomkiriku organisti E. Reinicke' 1) juures õppis ta edasi orelimängu, muusikateooriat ja kontra- punkti. Samal ajal täiendas ta end ning õppis edasi ka muis- õpiaineis. Siin sooritas ta Nikolai gümnaasiumi juures abi- tuuriumi ja õpetajaeksami, et kergem oleks end ise konser- vatooriumis edasi koolitada, sest vanemalt ei lootnud ta suu- remat toetust saada.

1893. a. õnnestus R. Tobiasel astuda Peterburi konser- vatooriumi, hästi sooritades nõutavad sisseastumis-eksamid

1) Ernst Reinicke, sünd. Saksamaal Wippra's, surn. 14. mail 1911 Tallinnas, oli Tallinna toomkiriku organist 8. detsembrist 1885 kuni surmani. Ühtlasi oli ta otsituim muusikaõpetaja.

J. V. Veski.

Rudolf Tobias.

Rudolf Tobias noormehena
enne Peterburi konservatooriumi astumist.

Helilooja Rudolf Tobias'e
mälestussammas Haapsalus.

R. Tobiase vanemad, hilisem ülesvõte.

(ema sõnade järele arvult 4). Siin õppis ta prof. L. Homilius'e juures orelimängu ja prof. N. A. Rimski-Korsakov'i juhatusel kompositsiooni ja muusikateooriat.

R. T. töötas intensiivselt, andudes oma õpinguile nii, et 4 aastaga lõpetas konservatooriumikursuse, milleks teised kulutavad harilikult 6 aastat. Konservatooriumis nimetasid R. T. kaasõpilased teda Beethoveniks, vist aimates tema tulevast kuulsust ja tähtsust. Konservatooriumis õppides pidi R. T. oma eluülalpidamiseks veel kõrvaltööd tegema. Kompositsiooniklassi lõppeksami teemaks oli R. Tobiasel helitöö „Johannes Damaskusest“, 3-osaline kantaat sega- ja meeskoorile, solistidele ja orkestrile. Seda helitööd on R. T. Eestis elades mitu korda ette kandnud. Täielikumalt kanti ta ette Tallinnas Jaani kirikus 1928. a. (orkestri aset täitis seal orel).

Olles konservatooriumi vabakunstnikuna lõpetanud, jäi R. T. Peterburisse elama, saades siin eesti Jaani kiriku organisti ning koorijuhi koha. 1898.—1904. a. püsis R. T. sellel kohal, teotsedes oma pärisameti kõrval ka muusikaõpetajana. Peterburi Muusikakoolis, kõrgemas era-muusikaõppeasutises, oli ta kompositsiooni õpetajaks, andes seal kõrval eratunde muusika alal.

Peterburis elades astus R. T. ka loova heliloojana avalikuse ette. Ta kirjastas siin omal kulul mõned klaveripalad, mis kandsid üldpealkirja „Feuilles d'album“ (Albumi lehed). Siin elades andis R. T. Tallinnas, Börsisaalis kontserdi oma helitöist, mille hulgas oli ka ta ülalmainitud kantaat „Johannes Damaskusest“ (Johannes Damascenus).

Peterburis abiellus R. T. preili Luise Wilde'ga, draamatilise kursuse õpilasega. Viimase isa teenis Kroonlinnas mereministeeriumi laevaehituse tööjuhatajana.

1905. a. siirdus R. T. oma noore abikaasa ja Peterburis sündinud väikese poja Paul Ferdinandiga Tartusse elama. Alguses ilma kindla teenistuseta, püüdis R. T. elatada end ja oma perekonda peamiselt klaveritundide andmisega. Pärastpoole oli R. T. „Emajõe Ateenas“ muusikaõpetajaks mitmes keskkoolis; andis ka eratunde muusika alal ja teotses koorijuhina.

Hr. H. Siimer, kes R. T. kooris laulis, jutustab oma mälestusis: „On veel selgesti meeles, missuguse innu ja temperamendiga ta koori juhatas ja ennastsalgavalt kooriga töötas... Ta ise tähendas mulle, et kui ise rohkem püüad, siis on lauljad ka rohkem asja juures. Minu peale mõjus tema isik ja tema harjutused nii kütkestavalt, et ma pidasin oma kohuseks mitte üheltki proovilt puududa“ („Muusika-leht“ nr. 10 — 1928).

Elades eestilisimas linnas, nagu seda oli ja on praegugi Tartu, kus rahvuslik iseteadvus on nii välja arenenud, tegi eesti seltskonnas liikuv R. T. läbi väikese meelsusemurrangu: ta muutus teadlikuks eestlaseks. Tema vanemate koduseks keeleks oli olnud saksa keel, koolis (Haapsalu kreiskoolis) jagati õpetust saksa keeles; sellepärast pole imeks panna, et R. T. valdas saksa keelt paremini kui eesti keelt, et temagi koduseks keeleks oli saksa keel. Ka meie ärkamisaja tege- laste, nagu Jannsen'i, Kreutzwald'i, Fählmann'i j. t. koduseks keeleks oli ju saksa keel, kuigi nad endid pidasid ja tunnus- tasid eestlasiks.

Juba Peterburis, suurima eesti rahvuslase Jakob Hurda ligiduses ja kõrval elades, oli R. T. hakanud rahvusliku ise- teadvuse ja meelsuse poolest eestistuma. Tartus elades luges R. T. eesti eepose „Kalevipoja“ mitu korda läbi. Kalevipoja monumentaalne kuju avaldas R. Tobiasesse suurt mõju. Ta otsustas „Kalevipojast“ isegi ooperi luua — R. T. ongi mit- med „Kalevipoja“ osad helidesse seadnud —, aga seda ilusat kavatsust ei saanud ta kahjuks lõpule viia: surm tuli vahele.

R. Tobiasel oli suur and improviseerida, s. o. ettevalmis- tamatult luua ja klaveril ette kanda uusi viise ja viiside variat- sioone rahva- ja kunstviiside põhjal. Ses suhtes äratas ta kõigis imetlust, kes teda korragi kuulsid. Sellest ajajärgust, mil R. T. Tartus elas, toob K. E. Sööt oma mälestusis tema kohta järgmise episoodi, mis R. Tobiasi improviseerimisannet eriti hästi illustreerib.

K. E. Sööt jutustab „Muusikalehes“ nr. 10 — 1928 (lk. 290—292):

„Vene valitsuse poliitilise surve ajal oli avalikkude pidustuste ja koosviibimiste jaoks loa saamine teatud raskustega seotud. Mida tähtsam pidustus, millest võidi oletada, et ta rahvast suuremas ula- tuses kokku tõmbab, seda küsitavamaks sai loa saamise võimalus. Et aga takistuste tõttu, mis valitsuse poolt sihitud rahva vaimlise sil- maringi laiendamise piiramiseks, mitte täiesti summutada, siis tarvi- tati seltskonna poolt tihtipeale abinõusid, mida harilikus olukorras võidi vahest mittelubatavaks pidada.

Nii tuli siis ka sagedasti ette, et sel puhul, kui vastastiku mõtte- avalduse ja vaimu värskenduse suhtes — rääkimata kindlakavalistest isamaalistest meeleavaldustest — taheti kokku tulla, esitati politsei- valitsusele kellegi avaliku tegelase, kirjaniku või kunstniku mälestus- päeva korralduseks programm. Nende, enam-vähem perekondlikku laadi kandvate pidustuste jaoks saadi luba hõlpsamini kui muidu.

Uhel sügisepäeval, peale Tartu Eesti näitust, korraldati T. E. Põllumeeste Seltsi juures näitusehoones säärane pidustus Aleks. Lätte auks, kus tema kui helilooja tegevust teatud aja jooksul meelde tuletati.

Sel puhul esines muude seas R. Tobiasi mitme ettekande-palaga

klaveril. Need kujunesid etteaimamata kombel pidu kandvamateks numbriteks. Lõpuks nõuti temalt lisapalaks midagi isamaalist. Ja ta asuski klaveri ette, et improviseerida midagi soovidele vastavat. Peale esimeste vägevate akordide kostis läbi suurepärasest häältepõimingu „Isamaa ilu hoieldes, võõraste vastu võideldes“ (R. Tobias pidas seda laulu üldse dr. Hermann'i õnnestunumaks helitööks — K. E. Söödi märkus). See oli tabavalt valitud. „Isamaa ilu hoieldes, võõraste vastu võideldes“ kihvatas ikka ja ikka jälle vägevalt lainetavais, keerlevais ja hüplevais akordides. Kuidas see hingesse haaras, rinna lainetama pani, leekidesse löi! Ärkas määratu vaimustuse hoog, ovatsioon, mis lõppeda ei tahtnud. Kunstnik pidi uuesti kordama „Isamaa ilu hoieldes, võõraste vastu võideldes“.

Siis tuli rahvaviiside improviseatsioon... lõpmatus reastikus... üks sädelevam ja säravam kui teine.

Selline tulevärk oli minule uudiseks. Üks suuremaid, ilusamaid silmapilke mu elus.“

Ka H. Siimer avaldab oma mälestusis R. T. kohta sedasama:

„See oli siis, kui ta oli kord Eesti Üliõpilaste Seltsis ühes oma abikaasaga, kus ta klaveril suurepäraselt improviseeris ja kusjuures ma temale oma vaimustust avaldasin. Meie eesti muusikud kui ka muulased, kes on kuulnud tema improviseerimist, on pidanud seda tema annet eriti tunnustama. Ka Tobias ise pidas oma improviseerimisannet oreli väljapaistvamaks küljeks oma muusikalisest võimeist“ („Muusikaleht“ 1928, nr. 10).

Tartus elades komponeeris R. T. mitmed koorilaulud, nagu „Noored sepad“, „Varas“, „Murtud roos“, „Teel“ ja teised (need laulud ilmusid esmakordselt trükis helilooja A. Lätte poolt koostatud kogus „Kodused helid“, Tartus 1905).

Samuti avaldas R. T. omapärasest stiilis kirjutatud vaimukaid artikleid ja arvustisi eesti ajalehis. Üks R. T. huvitavamaid artikleid ilmus „Postimehe“ poolt väljaantud albumis „Eesti Kultura“ II (Tartus 1913): „Eesti muusika iseloomulik ilmend“.

Tartus elades töötas R. T. ümber Mozart'i ooperi „Don Juani“ teksti, tarvitades seejuures K. E. Söödi abi. „Don Juani“ esietendus toimus 1905. a. kevadel Karlova tän. Zmigrodski teatrisaalis R. T. isiklikul juhatusel. Etenduse puhaskasu läks eesti rahvaviiside korjamise heaks.

Nii toetas R. T. ka aineliselt eesti rahvaviiside korjamist.

R. T. looming paistis toleaegele eesti publikule kui ka mitmele muusikamehele liiga raskena, keerulisena, arusaamatuna. Seepärast ei hinnatud Tobiast tema ande kohaselt. Veel enam: temal tekkis vastasrind, kes teda teravalt arvustas.

R. T. hakkas igatsema lähedamaid olusid, kus tema talent oleks võinud täielikult välja areneda. Tartu ja üldse toleaegeid eesti olud tundusid Tobiasele liiga kitsad, väiklased, suruvad olevat. Tal tekkis mõte minna Lääne-Euroopasse, kus

olid suuremad arenemisvõimalused. 1908. a. lahkuski R. T. Tartust. Enne Tartust lahkumist korraldas ta „Vanemuises“ kontserdi, kus kanti ette tema kantaat „Johannes Damascenus“ ja mõned ta vähemad helitööd. Kontserdist sai ta lisa oma reisurahadele.

Kõige pealt sõitis R. T. Pariisi, et siin tutvuda moodsa ooperiga ja üldse prantsuse helikunstiga. Siit siirdus ta Saksamaale, kes on andnud maailmale palju suuri helikunstnikke. R. T. viibis Münchenis ja selle läheduses maal, siis Prahast, Dresdenis ja Leipzigin. Viimases elas ta umbes ühe aasta.

Kogu aeg töötas R. T. aga oratooriumi „Des Jona Sendung“ kallal, mille loomise mõte tekkis tal juba Tartus. Jõudnud sellega lõpule, kandis ta oma uue oratooriumi Leipzigin ette, ise seda isiklikult juhatades. Oratoorium võeti arvestajate poolt soojalt vastu ja äratas Saksamaal üldist tähelepanu. See oratoorium tõi R. Tobiasele pärast ka koha Berliini kõrgemas muusikakoolis ehk konservatooriumis.

Aastail 1910—1912 elas R. T. Berliinis, teenides enesele ja oma perekonnale ülalpidamist muusikaõpetajana ja muusikakirjanikuna (ta tegi kaastööd ajakirjale „Allgemeine Musikzeitung“). Ka oli ta komisjoni liikmeks saksa heliloojateühingus ja tööliste meeskoori juhiks Berlin-Weissensees ja Spandaus (Berliini ligidal asuvas eeslinnas).

See oli a. 1912, mil R. T. sai Berliini kuningliku muusikaülikooli (Königliche Hochschule für Musik) professoriks, esiti küll asetäitjaks, kuid pärast täieõiguslikuks õppejõuks. Selle koha kaudu pääseb R. T. esialgselt üle majanduslikest kitsikust ja hakkab n-ü. ujuma suures, sügavas vees¹⁾. Ta on

---

¹⁾ Muu seas on L. N[eumann] „Postimehe“ 1928. a. 294. n-ris avaldanud: „Veel mõni päev — ja Saksa okupatsioon langes — ja siis oleks Rudolf Tobias'el alles avanenud töövõimalused kodupinnal, mida tema nii palavalt armastas, mis teda aga tolkorral toita veel ei jõudnud...“ Selle osundi lõpposa ei taba täiesti märki. Näit. esines käesoleva märkuse tegija ühes dr. J. Luiga'ga peale Tallinna toomkiriku organisti ning kohapealse tuntuima muusikaõpetaja Ernst Reinicke' surma R. Tobias'ele sooviga, ta kandideerigu vabaksaanud organistikohale. Resoluutselt aga keeldus siis R. T. mingit kohta kodumaal vastu võtmast, lähemalgi aastail, sest Saksamaa muusikaelu pakkuvat talle nii mõnekski aastaks veel rikkalikke ning huvitavaid edasiarenemisvõimalusi. Peale muu oli siis käimas ka suur, üle kultuuri- ilma korraldatud helitööde-võistlus, mille puhul kõik võistlevad tööd esimeses järjes R. Tobias'e käest läbi käisid, asendamatu materjale pakkudes kõige selle tundmaõppimiseks, mis maailma heliloojate seas muusikalise loominguna tol korral esile kerkis.

J. V. Veski.

siin muusikateooria erakorraliseks professoriks aastast 1914 kuni oma surmani a. 1918. Saksamaal, nimelt Berliinis elades külastas R. T. vahel ka Eestit; nii viibis ta „Estoonia“ avamise ajal 1913. a. augustikuul Tallinnas, kus tal oli häid sõpru, muu seas näit. R. Kull, R. Hurt, J. Luiga, J. V. Veski. Viimase ettevalmistavatel korraldusil oli toimunud ka viimne Tallinna Börsisaalis korraldatud R. Tobiase helitööde kontsert.

Et püsida oma tähtsal tegevusekohal Berliinis, oli R. T. sunnitud astuma (20. XI 1914) Saksa riigi alamaks. Nagu teada, algas 1914. a. maailmasõda. Selle puhkemisega muutus saksa rahvas šovinistlikumaks; muulasi ei tahetud Saksa riigi teenistuses enam sallida. R. Tobiasel tuli valida: kas lahkuda kohalt ja sõita tagasi Venemaale (Eestisse) või astuda Saksa riigi alamaks. Ta valis viimase.

Berliinis töötades pani R. T. toime oma helitööde kontserte, ise neid juhatades. Tihti ei tasunud need kontserdid end küll aineliselt ära, lõppedes puudujäägiga, aitasid aga ometi kaasa R. Tobiase kuulsusele ning võitsid talle kindla koha teiste helikunstnikkude hulgas.

Nii korraldas R. T. ka 22. jaanuaril 1914. a. Berliinis suurema kontserdi, peamiselt omist helitöist, kus muu seas ette kanti komponeeritud osi „Kalevipojast“: „Ilmaneitsi“, „Epioloog“ j. t. Ta ettekantud helitööd leidsid suuremate kriitikute poolt kiitva arvustuse.

Oma erakirjas, saadetud hr. H. Siimer'ile, räägib R. T. selle kontserdi kohta järgmist: „Meister Humperdinck tuli vaheajal minu juurde ja surus mulle kõikide kunstnikkude ees kätt, „Ilmaneitsi“ ja „Epioloog“ kohta väga kiitvaid sõnu üteldes. Olgu nüüd kuidas on, peab kõigea rahul olema. Suurte raskuste all oleme põhja pannud. Ikka edasi. Üldse olen aga võitnud.“ Ja teises kirjas samast asjast juttu tehes ütleb ta: „ega mul muidu julgust ei oleks olnud (s. o. korraldada suures Saksa pealinnas omal riisikol kontsert), kui mitte suvel isa kalmukünkalt ja mõnede väheste sõprade sügavast arusaamisest „Estoonia“ avamise puhul nagu oleks vastu helisenud: „Mitte ära tüdida!“

Kuid sealsamas kaebab R. T. oma teisis kirjas, et mainitud kontserdi puhul tulnud tal väga suurte raskustega võidelda. Seegi kontsert lõppes puudujäägiga. Lisaks leidus ka pahatahtlikke, kitsarinalisi arvustajaid, eriti helikunstniku kodumaalaste ridadest, kes levitasid halbu, subjektiivseid arvustusi. Selle kohta ütleb R. T. ühes oma kirjas: „Need ei või kellelgi puududa, liiati veel, kui sinu peale kui võõralt „sissetungija“ peale vaadatakse, kes veel kuninglikus ülikoolis koha peal on...“ Ja edasi: „Praegusel silmapilgul olen ma kõik ühe kaardi peale pannud, mitte kergemeelselt, vaid täie äratundmisega: „Kalevipoeg Berliinis“. Ka Eesti rikkuse panem ma kaalu peale; riskeerisin ühes kõige oma kättesaadud positsiooniga.

Olgu see aluseks, et teised, Saared¹⁾ ja kes veel on, et nendel teesii Euroopasse tasandatud saaks.“

Nii näeme, et R. T. tüüris suurte sihtide, kõrgete ideaalide poole. Ühes kirjas lausub ta: „Kui In magnis voluisse sat est (s. o. tahta suuri asju — see rahuldab), ainult siis tohin end rahuldada, et mitte täitsa ilmaasjata ei ole elanud. Ooper, mida kõige hingega kirjutan, teeb mulle õieti vähem muret kui Joonas omal ajal...“ Mida tegi R. T., seda tegi ta täie hingega, kogu andumusega.

Saksa riigi alamana kutsuti R. T. maailmasõja ajal väeteenistusse, kus ta toimis tõlgina ja sõjaväekoori juhina (dirigendina). 1916. a. lubati tal tagasi minna oma endisele kohale konservatooriumi ja lahkuda väeteenistusest.

Nagu teada, valitsesid Saksamaal sõja ajal rasked toitlusolud. Vaesem kiht rahvast pidi poolenisti nälgima. Toiduainete puuduse ning kalliduse tõttu ilmasõja ajal tuli ka R. Tobiasel alatoitluse all kannatada. Ta juba varem inigi habras ja mittetugev organism nõrgestus niivõrt, et ei suutnud vastu panna saadud gripihaigusele ja sellele järgnevale kopsupõletikule. 29. oktoobril 1918. a. sulges R. T. oma silmad igavesele unele, jättes maha leinama naise nelja lapsega. Ta põrm sängitati 1. nov. 1918. a. linna surnuaeda Berlin-Wilmersdorffis, Berlinerstrasse 100.

Nii kustus mees, kes töötas meile nii palju anda muusika alal.

*

Mis on R. Tobias andnud meile heliloojana, kunstnikuna? Missuguse pärandi on ta meile maha jätnud? Laseme selle kohta asjatundjail muusikameestel rääkida.

„Biograafilise leksikoni“ IV andest leiame R. Tobiasteoste ja helitööde üle järgmise otsuse ja loendi:

„R. Tobiase populaarsus polnud tema eluajal eesti helikunstnikuna mitte väga laialdane, kuid seda intensiivsemat mõju avaldas ta oma suure talendiga, kõrgete kunstiliste põhimõtetega ja ilmavaatega neisse, kes muusika alal temaga lähemalt kokku puutusid. Praktilise muusikategevuse alal oli T. esijoones leidlik ja ühtlasi sügava uskliku hingelaadiga organist; sealjuures haruldane improviseerija. Muusikakirjanikuna avaldas ta vaimukaid artikleid „Postimehes“, „Päevalehes“ ja 1910—11 ka Saksamaal ilmuvas „Deutsche All-

¹⁾ Siin viitab helikunstnik meie heliloojale Mart Saarele, kellest ta väga lugu pidas, arvates teda eesti paremate helikunstnikkude hulka.
N. T.

gemeine Musikzeitung'is". Koguteoses „Eesti Kultura“ II (Tartu, 1913) on temalt ilmunud artikkel „Eesti muusika iseloomulik ilmind“.

Tobiase peatähtsus seisab siiski ta heliloomingus, milles ta saavutised küündisid kõrgemale seniseist eesti muusikalise loomingu tulemusist. Tema looming, nimelt ta ülalmainitud oratooriumi „Des Jona Sendung“ partituur võimaldas talle ka õppejõu koha Saksamaa kõrgemas muusika-õppeasutises.

Trükkis on Tobiase helitöid ilmunud võrdlemisi vähe. A. Lätte väljaandel ilmunud kogus „Kodused helid“ (Tartu, 1905) leidub 4 Tobiase koorilaulu: „Teel“, „Murtud roos“, „Varas“ ja „Noored sepad“. Viimasele kirjutas R. T. Tartus esiettekanne eel ka orkestri-kaasmängu, mis säilinud käsikirjas¹⁾. — Kogus „Laululaan“ ilmus Tobiase segakoorilaul „Õõtsuv meri“, mis hiljemini (1910. a.) avaldatud ka Tallinna VII üldlaulupeo nootides. — Leipzigis ilmusid Tobiaselt trükkis segakoorile „Otsekuü hirv kisendab...“ (1909. a.) ja meeskoorile orkestri ning orelil saatel „Eks teie tea, et teie Jumala tempel olete“ (1909). Klaveripaladest ilmusid Tobiasel trükkis „Lastetükid“ ja „4 klaveripala“ (Leipzig, 1910).

Ostuteel on E. V. Haridusministeerium Tobiase pärijailt omandanud järgmised R. T. käsikirjad: „12 koraali-eesmängu“, oratoorium 4-le soolohäälele, koorile, orkestrile ja orelile „Jenseits des Jordan“ (II pilt, lõpukoor: „Kaevukoor“), Caprice rapsodique sur un thème esthonien ehk „Varese sõjasõnumida“ (orkestripartituur ja -hääled, ette kantud Tartu muusikapäeval 1909), pateetiline uvertüür „Julius Cäsar“ (orkestrihääled ja -partituur), „Kyrie“ — koorile ja orkestrile (partituur), „Fantasie über estnische Volksmotive für Pianoforte“ („Kus sa käisid, sokukene?“, „Miks sa nutad, lillekene?“, „Ketra, Liisu...“, „Küll on pulmad“), melodraama „Kalevipoja unenägu“ suurele orkestrile ja deklamatsioon (partituur ja hääled), „Johann Damascenus“, Tobiase konservatooriumi-lõppeksamini kaantaat suurele orkestrile, koorile ja 5-le soolohäälele.

Suur osa Tobiase töid on veel käsikirjas pärijate käes; mõned (ballaad „Ilmaneitsike“ — soolole ja klaverile) on

---

¹⁾ 1910. a. Tallinna laulupeo puhuks, mille eeskavas oli muu seas ka „Noored sepad“ orkestri kaasmängul, lõi R. T. suure sümfooniaorkestri jaoks (tookordses koosseisus oli 70 mängijat) uue, tihedakoelise kaasmängu, mille käsikiri loodetavasti „Estoonias“ alal on hoidunud.

J. V. Veski.

omandatud ostuteel kultuurkapitali helikunsti sihtkapitali va-
litsusele.“

Riemann-Einstein'i leksikoni järele (nagu sellest kirjutab J. Blumberg omas R. T. eluloos) on R. Tobias'e helitööd järgmised:

Oratoorium „Joonase saatmine“; oratoorium „Sealpool Jordani“ (Jenseit des Jordan), ette kantud Leipzgis tema isiklikul juhatusel; avamäng „Julius Caesar“, Peterburis noores eas kirjutatud; 2 keelpillide-kvartetti; 1 klaverikontsert; 1 klaveritrio; klaverifantasia eesti rahvaviisidest; capriccio orkestrile rahvaviisidest; ballaad „Ilmaneitsike“ — soolole ja orkestrile. Koorilauludest on tuntud eriti: „Varas“ segakoorile — K. E. Söödi sõnadel; „Noored sepad“, „Õõtsuv meri“, „Murtud roos“, „Udune hommik“ — vene kirjaniku I. S. Turgenev'i sõnadel.

Välismaal on trükist ilmunud järgmised: Nelipühilaul — meeskoorile, väikesele orkestrile ja orelile (Leipzig, Leuckart, 1909, 97 487); koor 42. psalmist — segakoorile ja orelile (Leipzig, Leuckart, 1909, 97 461); opus 10: 4 klaveripala (Leipzig, Zimmermann, 1910, 122 262).

Juba sellestki loendist näeme, et R. T. elutöö polegi nii väike, nagu vahest arvatakse. Olgugi, et ta teoste ja helitööde arv pole suur, on ometi nende erikaal raske. Kunsti-
tooteid ei pea mitte loetama, vaid kaalutama!

*

Milline on R. Tobiasi helitööde põhimotiiv ja karakter? Mis suhtes erinevad tema helitööd teiste omadest? Sellele vastab meie helikunstnik Mart Saar kõige tabavamalt oma artiklis „Rudolf Tobias“ („Muusikaleht“ nr. 10 — 1928):

„...Tobias on tugev talent neoklassika suunaga. Temal ei ole midagi spetsiifilist modernistlikku. Tema mõjub rohkem oma ande jõu ja karakterlikkusega kui originaalsusega. Mis Tobiasi teostest välja paistab, on erk, julge, ärgas ja elujaatav meeoleolu ning tung võimsate, tugevate, jõurikaste ja grandioslike kontseptsioonide järele. Muusika kõnevormid sarnanevad temal kivisse raiutud bareljeefidele. Temal on palju tugevat, karmi, teravat, titaanlikku, vaimukat. Meile on see eriti meeldiv, ja just sellepärast, et oleme täitunud kobedatest, koredatest, nõrgestatud ja jõuetutest impressionistlike vormidest. Uuesti tahaks energilisi, jõuküllaseid, terveid ja massiivseid kunstielamusi. Ja Tobias osutub meile selleks. Tema on tervise ja mässavalt pidutseva hingelise jõu laulik.“

*

Peale selle on Rudolf Tobiasel silmapaistvaid teeneid ka eesti rahvaviiside korjamise ja eriti nende korjamisele õhutamise, ergutamise alal. Tal oli selge kujutelu eesti rahva-

viiside tähtsusest ja nende üleskirjutamise vajadusest. Sellest annavad tunnistust tema kirjutatud eesti rahviiside korjamise aruanded. Viimaste keel ning stiil on huvitav oma konkreetisuselt, selguselt, veenvuselt. Ka R. Tobiase keeles kajastub tema suur talent ja pateetiline vaim.

Selle tõenduseks olgu siin näitena esitatud väljavõtteid R. Tobiase kirjutatud rahviiside korjamise aruandeist:

„... Kui meie rahvas hakkab end omas tühjas igapäevsuses kilustama, — kui ühise rahvuse tunne ähvardab minna kaduma, siis ei aita ka kõige parem välispidine haridus mitte palju: meie peame need aated, mis juba esivanemate südant liigutasid ja tõstsid, jälle elule äratama, neid süsi, mis nagu tuha all veel hõõguvad, soojendavaks tuleks lõõtsuma. Kust leiame aga need aated puhtamalt ja värskemalt kui omast rahvaluulest ja -laulust?

Teadusemehed jutustavad meile imelikust teadusest, mis neile võimalikuks teeb — enam kui pikksilmade abil — miljonite penikoormate taga tundma õppida tähtede olulist kokkuseadet; lihtsalt selle läbi, et nad tähtede kiired kolmetahulise klaasi läbi tungida lasuvad, tunnevad nad ära, mis ollusi tähe peal leidub.

Meie rahvalaulud on niisugused kiired, mis aastasadade kaugusest meie kätte ulatuvad. Laseme need kiired kunsti prisma läbi paista, siis tunneme selgesti ära, mis tol ajal esivanemate südant liigutas ja tõstis, meie tunneme ära, kui omad on need tundmused viimati ka meile, olgugi et me ise neist oleme ära võõrutatud. Jah, seal näeme kunsti tähtsust veel hoopis teisest küljest kui harilikult.

Läheme siis jälle, koputame uuesti meie vanaraukade ja vanaeite uste külge: Teie, vanad, ärge viige meie rahviisisid mitte ühes hauda, saage meiega ühes jälle nooreks; laulge meile, kuigi nõrga häälega, oma lugusid ette, kõike, mis teie mäletate. Teie teate: kui keegi omast sündimispaiast on lahkuma pidanud; kui ta siis kaua aja pärast jälle tagasi tuleb... kuidas siis iga kivi, iga puu temale ammu tuttavat keelt kõneleb...“ (Kolmas eesti rahviiside korjamise aruanne 10. IV 1906 — 26. III 1927.)

Edasi kirjutab R. T. pealkirja all *V a r e m e t e s t u u s e l u*.

„Nad laulsivad ikka ka, meie vanad eestlased; külast külla rändas laul, põlvest põlve: või seal veel mõnda nooti tarvis oli!.. Tuli teine aeg. Nüüd seisame otsegu vanaaja varemotel; aga kaugelt tungivad nagu maa-alused helid — kas tõesti Hermann'i kalmukünkalt? — „Muiste kallid mälestused kostku meile kustumata.“

On palju uudist vanade kiviriusude alt valgele toodud: Trojad, Pompejid, Babelid — vanaajaurija labida eest nad endid peita ei suutnud; sootumaks kadunud keeledki loodi uuesti järele?!... Ja meie ei peaks mitte sellega valmis saama, et varemete alt ka oma „kiilkirjasid“ välja kangutame, oma unustatud, aga kõigile arusaadavat viiside keelt jälle elustame?!

... Ikka teele, meie helide-assürioloogid! Eesti külad, kihelkonnad teid kuivale ei jäta...

... Mida kaugemale meie kunst jõuab, seda suurema liigutusega hakkame meie oma rahviisi puudutamata ilu imestama, — isegi haualt tuli nende varal avaldust, kalmukünkalt kuulutust; närtsimata

haljas on ühe rahva hälliviis.“ (Kuues aruanne 27. III 1909 — 26. III 1910.)

Milline oli R. Tobiase iseloom? Missugune oli ta inimesena? Kõige pealt õrnatundeline ja tagasihoidlik. Kunagi ei tükkinud ta jõhkralt ette ega kaevanud oma puudusist ja hädadest, olgugi et neist polnud tal puudust.

Olles sügavate usutunnetega, religioosse ilmavaatega mees, luges R. T. tihti piiblit ja ammutas sealt oma helitööde jaoks motive ja meloodiaid („Eks teie tea...?“, „Otsekui hirv kisendab...“ j. p. t.). Ka vanemaile ja õdedele saadetud kirjadest paistab meile vastu R. T. suur jumalakartus ja sügav usutunne, millest meil tänapäev kahjuks nii suur puudus. Hellalt, õrnalt armastas ta oma vanemaid kui ka vendi-õdesid. R. T. ema luges mulle mitmed oma kuulsa poja saadetud kirjad ja kaardid ette. Mäherdune haruldane vanematearmastus hõõgub neist vastu! Seesugust hingeõrnust ja vanematearmastust leidub meie juures harva. Oma vanemate, samuti õdede sünnipäevadeks saatis R. T. harilikult enda luuletatud pühendused. Isegi ta õnnesoovi-telegrammid on alati riimitud, seotud kõnes.

Näiteks oma ema 42. sünnipäevaks saadab R. T. järgmise saksa keeles kirjutatud õnnesoovi:

Ein heit'rer Tag im ernsten Leben
Wird heute Dir von Gott gegeben;
Mit unserm Wünschen stehn wir hier
Und sagen all: „Ich gratulier!“

Die Zeit mit ihrer Lust und Last,
Die du bisher durchlebet hast,
Ist nun für immer dir entflohen
Hin in der Ewigkeiten Wogen.

Ach, niemals kehrt das Alte wieder.
Drum singt dem Herren Dankeslieder,
Der dich durch seine große Macht
Bis hierher gnädig hat gebracht.

Sein Segen möge bei Dir weilen!
Das wünschen Vater, Mary, Clär,
Und Liesbels, Hanni, Gretchen, Sär' ¹⁾,
Ernst, Agnes und Poet der Zeilen.

Üks teine Peterburis emale sünnipäevaks saadetud telegramm kõlab järgmiselt:

¹⁾ R. T. õdede ja vendade nimed.

N. T.

Ein Lebehoch aus vollster Kehle
gebührt dem lieben Jubilar;
es bringt daher aus tiefster Seele
der Sohn die besten Wünsche dar.

Samuti on R. T. oma õele Margaretele a. 1898 luuletanud sünnipäevaks 3-salmilise laulu, mida võib viisil „Oh kuusepuu“ ka laulda.

Nagu sellest kõigest selgub, oleks võinud R. Tobiasest saada ka luuletaja. Võib-olla ongi tal luuletisi käsikirjades olemas, mis ei ole mõeldud mitte ainult kirjadena, õnnesoovidenä.

R. Tobias oli täisverd kunstnik, kes komponeeris suurepäraseid helitöid ja luuletas oma vanemaile ning õdedele sünnipäeviks õnnesoovikirju ja telegramme, kust hõõgub vastu suur armastus omaste vastu.

Oma isiklikes mälestusis R. Tobiasest iseloomustab H. Siimer meie helikunstnikku järgmiselt: „...Luban tähendada, et Tobias oli omal ajal haritumaid eesti muusikuid, kes valdas suurt tehnikat, eriti partituuri lugemises.“

Samuti nagu Tobiasi muusika on intelligentne, tõsine, avaldab palju temperamenti ja on dramaatilise kalduvusega, oli Tobias oma iseloomu poolest intelligentne, tõsine, suurejooneline, otsekohene, ülekeeva temperamendiga.

Peab veel märkima, et Tobiasel oli eriline and keelte õppimiseks. Omal ajal kirjutas ta ka artikleid muusika üle ja kontsertide arvustisi „Postimehes“ ja mujal, mis olid väga huvitavalt ja omapäraselt stiilis kirjutatud.

Oma loomingu tähtsuse kui ka iseloomu suuruse suhtes pakub R. Tobiasi elu meile palju huvitavat ja eeskujulikku. Kahjuks pole aga senini R. Tobiasi elulugu veel mitte täielikult kirja pandud. Ta senini-ilmunud biograafiad on vaid katkendid ja skeemid suure helikunstniku elust. Õeldakse, et suuril mehil on olnud suured ja tähtsad emad. See maksab ka R. T. kohta, kelle ema Emilie oli väga arukas, tark, kindla iseloomuga, hellalt armastava südamega, jumalakartlik, kes oskas hästi kasvatada oma lapsi. Viimased kõik armastasid (ja armastavad praegugi oma ema mälestust) nõnda oma ema, et olid valmis jätma kas või oma elu tema eest. . .

R. Tobiasi helilooming pole seni veel kõik eesti rahva juurde jõudnud ega kõigile kättesaadavaks saanud. See peaks aga pea sündima.

Eesti rahvas on aga tasunud R. Tobiasi oma au- ja tänuvõla, püstitades talle Haapsalu Kaunistamise Seltsi eestvõt-

tel Haapsalusse, väikesesse, kuid vaiksesse Vilmsi puiestikku kauni mälestussamba. Sammas, mille kõrgus 11 jalga, on valmistatud Saaremaa marmorist, rinnakuju ja nimetahvel pronksist. Autor: kujur Roman Espenberg. Sammas läks maksma 1700 krooni.

N. Tann.

P. S. Käesoleva artikli kirjutamisel on kasustatud järgmisi allikaid:

1) Rudolf Tobiase ema ja õdede suusõnalisi teateid; 2) R. T. kirju ja telegramme, mis saadetud emale ja õdedele; 3) Eesti bioograafiline leksikon IV; 4) „Muusikaleht“ nr. 10 — 1928 (R. Tobiase number).

Kirjanduslik ülevaade.

Maria Jotuni: **Argielu**. Tõlkinud Friedebert Tuglas. Noor-Eesti kirjastus Tartus (1931). 157 lk. Hind 2 kr. 75 s.

Meie viimase aja Soome tõlkekirjanduse uputusest tuleks Jotuni (Haggrén-Tarkiaise) ülalmainitud teost eriti esile tõsta. See Soome omapärasem külarealist ja parim maaelu kirjeldaja polnud senini meie rohkete soome tõlgete seas üldse iseseisvalt esindatud. Väikesi novellitõlkeid käesoleva sajandi esimesel kümnel ja teise kümne künnisel, mis ilmusid peamiselt Ed. Virgo tõlkes „Viljandi Teataja“ lisas j. m., ei saa pidada mingiks väärseks Jotuni esinduseks. Nüüd on Fr. Tuglase tõlke kaudu tehtud meile kättesaadavaks tema 1909. aastal ilmunud „Arkielämää“. Selles teoses peituvad pea kõik Jotuni maaelu-kujutaja vöörused ja pahed. See on üks laupäev Savo suuratalu elust ja inimestest, kuhu läheb hulkur „pastor“ Nyman hommikul külla.

Kompositsioon ega intriig pole teosel tugev. Seal puudub keskendus ning selgroog. Nyman on näiliselt küll teose keskkujuks, kelle ümber kõik teised keerlevad, kuid ei jõua siiski kõiki niite koondada enda kätte, — need valguvad mitmekesise talupere ja ümbruskonna huvitavate isikute kätte.

Seda ei pane aga lugeja täheleegi, sest autor jõuab ta niivõrt haarata juba esimestelt lehekülgedelt ja oma sisemise hingestatud nägemise kaudu näidata võltsimatut taluelu tema täies ehtsuses. Need on kõik elavad ja lihtsad taluinimesed, kes liiguvad Koppelmäe talu tubades ja askeldavad õues. Jotuni esitab kõiki nii otsest ja tõetruult, nagu seda võib vaid harva leida. Ta ei ilusta ega silu nende kirjaoskamatute lihtsate inimeste kõnesid ega tegusid, kõik on elavalt ehtis, esitatud autori varjatud huumoriga.

„Pastor“ Nyman võetakse talus kahel käel vastu. Teda kostitatakse esmalt kohviga ning juttudega ja pihitakse talle oma südameuresid. Nyman on poolharitlane, viina mõjul õigelt teelt kõrvale kaldunud hulkur. Ta rändab ringi taludes, toherdab haigeid, arstib armuvalus pakitsevaid kirjaoskamatute talutütarde südameid ja kirjutab neile armastuskirju. Nendesse lisab ta alati enda poolt mõne värsikese või armastussalmikese, mis teeb muidu külma kirja soojaks ning mõjuvaks. Kui ta pereisalt on saanud napsi, siis peab ta perele ka jutluse maha, nii et kõik naised nutavad.

Selline omapärane mees on „pastor“ Nyman. Kõikjal peetakse temast lugu, kostitatakse lahkesti ega taheta lasta teda edasi liikuda enne paari nädalat. Kuid Nyman ei püsi paigal palju üle paari päeva, — tal on rahutu ränduri veri.

Lõunalauas jutustades tutvub „pastor“ kogu ümbruskonna ja selle rohkete elanikkudega. Kõigist on ikka midagi pajatada. See ongi Jotuni omapärane, et ta iseloomustab oma tegelasi kõneluste, mitte tegude kaudu. Kui keegi oma südame tühjaks on rääkinud, siis on selge ka ta kuju, iseloom ja piiratud mõtteilm.

See, mida Jotuni käesolevas teoses esitab, on omapärane ürglik nurk, kuhu pole tunginud veel linnakultuur ega kirjatarkuski. Elanikud on enamasti kirjaoskamatud ja elavad looduse nõuete, mitte aga käsu ja seaduste järele.

„Kui päeva läbi tööd rahmid ja pugu jumalaleivaga täidad,“ ütles Filemoni, „eks lähe siis seesinane elu oma õiget joont pidi ja inimese eesmärk on täidetud“ (lk. 83—84). See Filemoni arvamine on ka teiste sealsete elanikkude arvamine, ainult lisandusega, et on vajalikud ka naine ja lapsed.

See ristiusuline rahvas elab õnneks veel täiesti oma muinasasu järele, kardab haldjaid ja vaimu, peab pühaks esivanemate kombeid ja harjumusi. See on hoidnud ta ka füüsiliselt tugeva ning võimsa. Annastiinal on kerge asi pärast pikka käiku minna sauna, seal omal jõul ilma abifa tüse laps sünnitada ja, see süles, siis rahulikult mäest üles tuppja sammuda ning sealgi veel vajalikult askeldada.

Teose rohked kõnelused keerlevad peamiselt abiellumise ja armastuse ümber, nagu seda esineb Jotuni teisteski teostes. Need mõlemad on seal niisama lihtsad kui laadal pulli ostmine või müümine. Vaadeldagu sellest seisukohast kohmaka sulase Jahvetti kosimislugu lk. 148 jj. Sageli on see pea niisama algeline kui loomadelgi, nagu näiteks Korpisalu Tahvana abielu iseenda lihase tütreaga. Sellises abielus ei näe rumal Tahvana ega tema tütar ise midagi loomuvastast. Samuti huvitav tüüp oma naistega on ka Roika-Peeter, kelle juures „pastor“ Nyman napsitamas käib.

Omaette huvitav tüüp on Hull-Kalle, täiesti algelisel arenemisastmel seisev tööloom. Ta ootab ainult aasta läbi jõulusid ja eraldamisvõime ulatub tal ainult neljani, keelgi ei paindu kõiki häälikuid korralikult välja ütlemata. „Kui vana see Kalle nüüd on?“ — „Neljas aatta.“ Kalle näole levis õnnelik ja rahulolev ilme. „Kui vana su ema on?“ — „Kaks aattat“ (lk. 68).

Kõik see mitmekesine ja huvitav pere moodustab ühe osa tolleaegsest lihtsast talupojaklassist, keda Jotuni on eelarvamisteta osanud meile näidata huumoriküllasena ja päikesepaistelisenä. Siin on saavutatud meeliülendav kokkukõla musta elu roppuse ja õilsuse vahel. Siin on Jotuni ühte sulatanud välise ja sisemise, nähtava ja kujuteldava lihtsameelse taluinimese. Seepärast võib seda teost soovitada kõikidele, kes peavad lugu heast kirjandusest. Ta ei tohiks puududa ka üheski avalikus raamatukogus.

P. Hamburg.

Jānis Jaunsudrabiņš: Valge raamat. Valik jutte samanimelisest lätikeelsest kogust. Tõlkinud Karl Kirde. Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus Tartus, 1929. 220 lk. Hind 2 kr. 50 s.

Ei ole kõik läbi noorusliku elusüütuse valge liniku nähtud, mis sisustatud kunstiteosteks kaunis noorsookirjas „Valge raamat“. Ent

ometi helgib raamatukese põhisundist puhast ning siirast nooruslikku eluvalgust. Seepärast on sobiv sellele noore elurajalt ammutatud esimeste elamuste hingestatud kujundite seeriale selline tiitel: Valge raamat.

Janis Jaunsudrabiņš on populaarne läti olevikukirjanik (sünd. 1877), kes maotööelu eepilises kujutuses ning lapsepõlve hingeelu helkivate värvide omapärasel varjundamises leiab vaevalt võistlejat läti kirjanduses. Populaarseim noorsooraamat Lätis ongi kõnesoleva autori „Valge raamat“.

„Valge raamat“ sisaldab algkeeles sada jutukest, „sada joonistust sõnas ja pildis“. Jutukesed on illustreeritud autori lapsemeelsusele vastavas primitiivses stiilis joonistega, — sellest see autori iseloomustav alatiitel.

Kõnesoleva raamatu eestikeelne jutukogu sisaldab 43 jutukest ja „ainelistel põhjustel ilma autori joonistusteta“ (lk. 14). Jutustiste põhitemaatika on koondatav kindlasse elamusteringi, kusjuures see ring ruumiliselt ega ajaliselt ei avardu üle lapsemeelsuse silmapiiri. Seal klassiline „Meie talu“, kirjeldis kirjaniku lapsepõlve Kunglast Nereti Riekstinil, seal noorte sõber lombak Jurka, kes ei „hakka panema raibe rasva (= seepi; A. V.) oma puhtale ihule“. Seal vaene potikaubitseja Simka, seal lastele rõõmutoov külarätsep, kes õmbles „esimese säärase rõiva, et ühel hooil“ saadakse meeste liiki. Järgneb palju pisikesi lõbulugusid, nagu poisid tahratulbal jaaniöö päikest valvamas; siis ilmub sepp Šukav, kes viimaks „läks ja kadus sügise vihma“. On jälle rida mitmesuguseid mälestusepisoodide — ja kõik see nooruslik rõõmu-valu periood päädib jutustisega „Koolis“. Jutustise lõppmotiiv viib „Valge raamatu“ tervituseks tollele mehele, „kes esimesena vallutas“ autori vaimseks tööks.

Raamatukese üldine jutustuselaad — konkreetne minajutustus — annab hästi edasi minategelase siirast hingesoojust. Too mina ongi jutukeste sündmustiku pidev kandja. Teised ühest jutukesest teise kanduvad tähtsamad tegelased on peremees, perenaine, lombak Jurka, risti-isa, vanaema j. m., kelle tegevusalasid, nii argielu kui püüa-päeva elutalitlusi, haaravad ning põimivad huvitavalt minategelase elusammudega „Valge raamatu“ leheküljed. Aga ka episoodilised üksiktegelased on elavalt joonistatud ning ühendatud lusti-rõõmu, mure-valu tasakaaluka koordineerimisega huvitavaks tegevustandriks, et saabub tõeluse illusiooni tugev aste, lookeste autobiograafiliselt usutav muljend. Eriti tugevasse emotsionaalsesse ühendusse asetub lugeja raamatu minategelasega — poisikesega, keda on sõedetud silgusabadega ja kes, kord linnas saanud esimese terve silgu, sööb selle otsekohe — kõrvaseta. Ning nii omaseks saavad need „Valge raamatu“ noorte elluasfüümise esimesed arglikud sammud, nii kaasakiskuvad ning tuttavad on nende nooruslikult kohtlased nukrused ning mured, nii sõbralikult ilutsevalt mõjuvad nood lapsemeelikad seiklussammud, sest hingeelult on kõik nood külainimese esimesed jalaastumised meie lugejale läbi tuntud ning läbi elatudki. Kindlasti võib kokku võttes kinnitada, et meie naaberrahva noorsooteos J. Jaunsudrabiņš'i „Valge raamat“ jääb nauditavaks lektüürriks meiegi noorsoole. Aga vanadelgi võivad kõnesoleva teose nooruslikult valged leheküljed olla elamusi värskendavaks mälestistealbumiks. Need kaunid külaelu taidelaastukesed annavad ehtsa reaalkäike külapoisi puudusekannatusist ka „hellitatud Riia ja teiste linnade“ lastele, kelle „silmile Reiner'i ja teiste kondiitriäride aknad“

ei ava iialgi säärast vaadet, „mis avanes silgutünnist juudi määrdu- nud vankril“ meie noorele minategelasele.

Jānis Jaunsudrabiņš'i jutustusstiil „Valges raamatus“ on üldiselt lihtis, argipäevane, realistlik. Sündmustikuks on ju inime ne argipäev as, oma rõõmude ja valudega, nooruslikust elulustist tüdeva tööpäeva kaudu surmale sammuv; seepärast on autori siiras- südamlik sõnastusviis oleva ainestiku sobivaim vahendaja. Kui „Valge raamatu“ kujutelmade ring mõnes üksikosas on ühtiv meie Parijõe noortejuttude kujutelmade reaga (kirik, mõni karakter, surm j.m.), siis sõnastusstiilis erinevad need noorte luulemeistrid suuresti. Parijõe repliiklik lause on eepiliselt edasiruttav, jutustav-dünaa- miline; Jaunsudrabiņš'i jutustis on kujutav, kirjeldav-maa- liv. „Semendivabriku“ meister on hoogsam, vestluselt liiku- v a m; „Valge raamatu“ autori sõnakunst on staatilisem, kujutu- selt värvikam. See on eriline plastiline sõnakunst, sest Jānis Jaunsudrabiņš teenis kahte muusi: Apollot ja Pallast, ja kumbki polnud tal ebamuus.

Eesti tõlke toimetuse kohta olgu lõpuks tähendatud, et on kahju autori illustratsioonidest, mis on tõlkest „ainelistel põhjustel“ välja jäetud. Lastelektüüri lehekülgede elustamiseks on ilustised väärtus- likud faktorid. Nende puudumine takistab teataval määral kõnes- olnud tõlgeteose tõeliseks valguse raamatuks saamist meie noore- male lugejapõlvele. Aga ometi on J. Jaunsudrabiņš'i „Valge raa- matu“ eesti sõnastusse saavutamisega täidetud teatav tühik meie noorsoole hädavajalises kirjavaras.

Seda läti mineviku külakultuuri peegeldavat raamatukest on Hariduse- ja Sotsiaalministeeriumi kooliraamatute komisjon soovi- tanud kooli- ja rahvaraamatukogudele (nimekiri nr. 6).

A. Vaigla.

H. K o p p e l, prof. dr. med. **Kas võib lastele anda alkoholi?** 2. trükk. Eesti Karskusliidu kirjastus, Tartus 1930. 14 lk., hind 15 senti.

E. E l i s t o. **Katagoorilise karskusnõude põhjendus, eriti intelli- gentsi ilmavaates.** 2. trükk. Eesti Karskusliidu kirjastus, Tartus 1929. 30 lk., hind 25 senti.

G. L a j a. **„Terviseks!“** Mõnda joomakommetest. Eesti Karskus- liidu kirjastus, Tartus 1929. 46 lk., hind 50 senti.

Asjalikult ja elavalt käsitleb prof. H. K o p p e l ohte, mis võivad areneda lastele alkoholi andmise tagajärjel. Raamatuke on trükitud heal paberil ja meeldivalt kaunistatud piltidega.

E. E l i s t o nõuab täielikku karskust, eriti haritlasilt, keda võ- tavad laiad rahvahulgad tihti eeskujuks. Üldiselt on käsitus kül- lalt asjalik; eriti lähtutakse täie õigusega sotsiaalelu aluselt. Põh- jendus tundub kokkuvõttes siiski kahvatuvõitu, vähe kaasatõmbav, mis tingitud sellest, et sotsiaalseis küsimusis ei ole tungitud tarviliku sügavuseni. Muu seas on ekslik nimetada alkoholismi kõige suure- maks ühiskonna vaenlaseks: on vägagi palju ühiskondlikke pahesid peale alkoholismi, ka keeluseaduse ja teisel relatiivselt karskeil mail.

G. L a j a teos toob rea huvitavaid näiteid joomakombeist, nende arenemisloost ja mõjust igapäevases elus. Käsitus on küllalt sisu- kas ja elav. Ent soovida jätab ka siin küsimuse sotsiaalse külje kä- sitlus. Autor väidab, et „joomisega ühenduses olevate tseremoniide

äräjätmise puhul veel mingit tühja kohta ei jää“. Teiselt poolt aga kirjeldatakse teose alul ilmekalt tervisejoomist lootuse, mälestuse ja nooruse nimel. Tarvis on arvesse võtta, et väga palju puruneb lootusi raskete ja halbade elutingimuste tagajärjel. Lootuste purunemine aga kahandab elujaatamist, viib tinti otse meeleheitele ja seega abiotsimisele alkoholist. Kus on tee pääsemiseks lootusetusest ja meeleheitest, kuidas neid vältida — need on sügavad ühiskondliku elu küsimused, millele jätavad autorid vastuse võlgu.

A. Audova.

Informatsioon.

Käesolevaga kuulutab Eesti Haridusliit välja näidendite võistluse, mille peamiseks ülesandeks on meie maa-näitelavade rahuldamine neile kõigiti sobivate algupäraste näidenditega. Vastavalt sellele palub liit kirjanikke arvestada meie keskmiste või paremate maa-näitelavade tehnilisi võimeid.

Võistlusele saadetavad tööd tuleb adresseerida Eesti Haridusliidule Tallinnas, Suur Roosikrantsi 12. Tööd tuleb esitada märgusõna all ja juurde lisada sama märgusõna kandvas ümbrikus autori nimi ja aadress. Tööde vastuvõtmise viimaseks tähtpäevaks on 1. mai 1932. a.

Läbivaatamisele ja hindamisele tulevad ainult eestikeelsed massinal kirjutatud käsikirjad, mis ei ole veel avalikkusele tuttavaks saanud paljundamise või ettekande teel. Vastasel korral saadetakse käsikirjad ümbrikus leiduval aadressil autorile tagasi.

Neljale võistlusel paremaks tunnistatud näidendile makstakse auhindadeks 3700 krooni:

I auhinnaks	1500 krooni,
II „	1000 „
III „	600 „
IV „	600 „

Zürri võib oma äranägemisel jätta mõne auhinna välja andmata või E. Haridusliidu juhatuse nõusolekul täiendavalt auhindu määrata.

Auhinnatud teoste kohta jääb E. Haridusliidule ilma eri tasuta I trüki kirjastamise või mõnel muul teel paljundamise õigus kuni 2000 eks. ja nende teoste ettekande õigus.

E. Haridusliidule jääb õigus auhinnatavaid teoseid lavastamiseks ette valmistada ja enne ümbrikkude avamist kuni kolm korda ette kanda või neid selleks teatritele edasi anda.

Auhinnakomisjoni koosseis avaldatakse hiljemalt kolm kuud enne käsikirjade vastuvõtmise lõpptähtpäeva.

Auhinnakomisjon avaldab oma otsuse hiljemalt 1. oktoobril 1932. a. Enne seda tähtaega ei pea liit võistlusest osavõtjatega mingit kirjavahetust peale võistluse tingimuste mittevastavate käsikirjade tagasisaatmise.

Eesti Haridusliit.

Vastutav toimetaja : J. V. Veski. Väljaandja : Eesti Kirjanduse Selts.

„Postimehe“ trükk, Tartus 1931.

Lehed, mida loeb eestlane.

Ajalehel on suured ülesanded rahva elus. Ta on inimese teejuht ja meelelahutaja. Sellepärast tuleb lehe valikul talitada asjatundlikult.

„Vaba Maa“ on leht neile, kes tahavad iga päev kaasa sammuda poliitilise ja majandusliku võitlusega ning jälgida kodumaa ja kogu maailma sündmusi. Tuhat oma kirjasaatjat. Juhtkirjad asjatundjatelt; Gori pilkepildid; põnevad romaanid; fotod päevasündmustest. Maksuta kaasandeks nädalaleht „Esmaspäev“. Tellimishind: veerandaastaks 3 kr. 70 s., kuuks 1 kr. 50 s.

„Sõnumed“ ilmudes iga äripäeva hommikul toob ainult seda, mis uus, värske ja põnev. Mis sünnib lõunal, õhtul ja öösi, sellest pajatavad „Sõnumed“ juba järgmisel hommikul lühidalt ja huvitavalt. Kõige odavam leht — hind 3 senti. Postiga 1 kroon kuus. Kõige odavam ja kasulikum kuulutamiseks.

„Rahvaleht“ kolm korda nädalas pakub sedasama, mis päevalehedki, sest tema sisu on kokkuvõtlik. „Rahvalehe“ suure edu saladus peitub tema haaravas sisus. Tellijatel lehes kuulutamine maksuta. Tellimishind: kolmeks kuuks 2 kr., üheks kuuks 75 s.

„Esmaspäev“ on eeskujulik nädalaleht Eestis, tuues rahvalik-teaduslikku lugemist arusaadaval kujul. Igas numbris hulk pilte, ajude gümnaстика ja male. Kõitvad jutud. Tellimishind: kuueks kuuks 1 kr. 50 s., kolmeks kuuks 75 senti.

„Perekonnaleht“ värvitrükis pildiajakiri üks kord nädalas, vähemalt 24 lehekülge. Põnevad romaanid, haaravad jutud illustreeritult, mõnus nali. Hinnaodavuselt igaühele kättesaadav. Üksiknumber ainult 10 senti, postiga kolmeks kuuks 1 kr. 30 s., kuueks kuuks 2 kr. 50 senti.

Ka tehniliselt seisavad meie lehed kõrgel astmel, sest o.-ü. „Vaba Maa“ trükikojal on praegu kõige moodsam värvi-trüki-sissesead Eestis.

Tellida saab meie lehti igast postiasutisest. Üksiknumbrit müük üle riigi. Meie lehtede kaudu pääseb kuulutus gasse perekonda.

Address: Pikk tän. 54—58, Tallinna.

Kõik tellijad saavad hinnata rebitava värvitrükis seinakalendri.

O.-ü. „Vaba Maa“.

Kohtu- ja Siseministeeriumi Administratiiv-ala Kirjastuse

laos on saadaval

järgmised raamatud:

Politseikooli kõrgema klassi õppekava . . .	Kr. —.50
J. Kaiv , Seadused ja määrused politsei alal . . .	„ 10.—
J. Kaiv , Seadused ja määrused tervishoiu ja arstlikul alal	„ 7.50
B. Nykänen & H. Tann , Liikumise keerises . . .	„ 2.—
A. Loorits , Omavalitsustesse puutuvate sea- duste, määruste ja korralduste juht. . .	„ 2.—
E. Dolf , Linnaseadus	„ 1.50
J. Valge , Riigikohtu administratiiv-osakonnas 1928. a. lahendatud küsimused . . .	„ 1.75
J. Valge , Riigikohtu administratiiv-osakonnas 1929. a. lahendatud küsimusi.	„ 3.50
H. Vihalem , Riigiasutiste tööpiirkonnad ta- belites.	„ 1.—
J. Tiitso , Seadused ja määrused maanteede ja liikumise alal	„ 7.50
Juhatuskiri vallakohtutele	„ —.50

Raha äratasumisel saadetakse
raamatud ka posti kaudu kätte.

Pealadu: TALLINNAS, TOOMPEA LOSS.

TELEFON 432-47.

POSTKAST 338.